

KOLMAS KIRJA

VUONNA 1817

1.

Vuosi 1817.

Vuosi 1817 oli vuosi, jota Ludvig XVIII kuninkaallisella mahtipontisuudella, josta ei pöyhkeily ollut kaukana, saattoi sanoa hallituksensa toiseksikolmatta. Sinä vuonna oli herra Bruguière de Sorsum kuuluisuutensa kukkuloilla. Kaikki parturien työhuoneet oli puuteriperuukin ja kuninkaallisen linnun palaamista odotellessa maalattu taivaansinisiksi ja koristettu valtakunnan liljoilla. Se oli sitä ihanaa aikaa, jolloin kreivi Lynch joka sunnuntai istui kirkonisäntänä Saint-Germain-des-Présin kirkon virkamiesten penkissä, Ranskan päärin puvussa, punaisine nauhoineen ja pitkine nokkineen, kasvoilla sellainen ylevä ilme kuin miehen, joka on suorittanut loistotyön. Herra Lynchin suorittama loistotyö oli tämä: hän oli Bordeauxin pormestarina ollessaan luovuttanut 12 päivänä maaliskuuta 1814 kaupungin hiukan liian aikaisin Angoulêmen herttualle. Siitä hänen päärinarvonsa. Vuonna 1817 upotti muoti neljän viiden vanhat pojanvekaratkin suunnattomien nahkalakkien alle, jotka olivat korvallisilta sahvianilla koristetut ja jotka näyttivät jokseenkin samanlaisilta kuin eskimojen päähineet. Ranskan sotaväki oli puettu vaaleisiin, itävaltalaiseen tapaan; rykmenttejä kutsuttiin legioneiksi; numeroiden asemesta oli niillä maakuntain nimitykset. Napoleon oli Pyhän Helenan saarella, ja kun Englanti ei antanut hänelle viheriätä kangasta, teetti hän uusia vaatteita vanhoja kääntämällä. Vuonna 1817 lauloi Pellegrini, neiti Bigottini tanssi, Potier hallitsi, Odrya ei silloin vielä ollut olemassa. Rouva Saqui seurasi Foriosoa. Silloin oli vielä preussiläisiäkin Ranskassa. Herra Delalot oli mahtava henkilö. Laillisuutta oli juuri vahvistettu katkaisemalla ensin käsi, sitten pää Pleignieriltä, Carbonneaulta ja Tolleronilta. Ruhtinas de Talleyrand, ylimäinen kamariherra, ja apotti Ludvig, raha-asiain nimitetty ministeri, katselivat toisiaan, hymyillen kahden tietäjän hymyä; molemmat olivat olleet 14 päivänä heinäkuuta 1790 viettämässä Bastiljin vallottamisen muistomessua Mars-kentällä; Talleyrand oli sen piispana määrännyt, Ludvig oli sen apulaispappina toimittanut. Vuonna 1817 vielä näkyi tämän saman Mars-kentän käytävillä suuria tukkeja, jotka olivat siinä ruohostolla sateessa mätänemässä, sinivärein siveltyjä, ja nytkin vielä erotti jälkiä muinoin kullatuista kotkan- ja mehiläisenkuvista. Ne olivat patsaita, jotka kaksi vuotta aikaisemmin olivat kannattaneet keisarin kunniakatosta Mai-kentällä. Siellä ja täällä pilkotti tukin musta kylki: siinä oli ollut Gros-Cailloun lähelle asettautuneiden itävaltalaisten leiri. Pari kolme näistä patsaista oli muuttunut tuhkaksi heidän leirinuotioissansa ja lämmittänyt keisarillisten kouria. Mai-kentässä

oli huomattavaa, että sen tapahtumat tapahtuivat kesäkuussa ja Mars-kentällä. Vuonna 1817 oli kaksi seikkaa kansanomaista: Voltaire-Touquet nojatuoli ja patenttinueuskarasia. Tuorein pariisilainen kuohutapaus oli Dautunin rikos, hänen, joka oli vielä heittänyt veljensä pään Kukkatorin vesialtaaseen. Tutkimuksia aloitettiin meriministeriössä tuossa surullisen kuuluisan *Medusa-fregatin* jutussa, joka lopulta peitti häpeällä Chaumareixin ja kunnialla Géricaultin. Eversti Selves meni Egyptiin, missä hänestä tuli Soliman-pasha. Thermes-palatsia La Harpen kadulla käytti nyt muuan tynnyrintekijä myymälänään. Vielä näkyi Cluny-palatsin kahdeksankulmaisen tornin tasanteella se pieni lautakoulu, joka oli muinoin ollut Messierin, Ludvig XVI:n aikuisen laivaston tähtitieteilijän havaintojenteko-paikkana. Durasin herttuatar luki kolmelle, neljälle ystävälleen vielä ilmestymätöntä *Ourikaa* kammiossaan, joka oli sisustettu ristijalkaisilla taivaansiniseen satiniin verhotuilla huonekaluilla. Louvressa hangattiin N-kirjaimia pois kaikista esineistä. Austerlitzin silta sai muuttaa nimeä ja ristittiin Kuninkaan Puutarhan sillaksi, kaksinkertainen arvoitus, joka peitti taakseen samalla kertaa Austerlitzin sillan ja kasvitieteellisen puutarhan. Ludvig XVIII:llä, joka merkittävästi kynnellään oivia kohtia Horatiuksesta erittäin pelkäsi sankareita, jotka kohoavat keisareiksi, ja puukengäntekijöitä, joista tulee perintöruhtinaita, oli kaksi huolta: Napoleon ja Mathurin Bruneau. Ranskan Akatemia julisti kilpikirjotuksen: *opintojen tuottamasta onnesta*. Herra Bellart oli yleisesti tunnettu kaunopuhuja. Hänen varjossaan nähtiin keuhkokuivan vastaisen yliprokuraattorin de Broën, joka myöhemmin joutui Paul-Louis Courierin pistopuheiden ruoskittavaksi. Siihen aikaan esiintyi muuan väärä Chateaubriand, jonka nimi oli Marchangy, kunnes ilmestyi väärä Marchangy, jonka nimi oli Arlincourt. *Claire d'Albe* ja *Malek-Adel* olivat mestariteoksia; rouva Cottin julistettiin aikakauden ensimmäiseksi kirjailijaksi. Ranskan Akatemia pyyhki luetteloistaan jäsenensä Napoleon Bonaparten nimen. Kuninkaallisesta määräyksestä rakennettiin Angoulêmeen merisotakoulu, sillä koska Angoulêmen herttua oli suuri amiraali, oli ilmeistä että Angoulêmen kaupunginkin tuli oikeudella saada kaikki merisataman ominaisuudet; muutenhan olisi loukattu yksivaltiaallista periaatetta. Ministerineuvostossa herätti kiivasta mielipiteenvaihtoa kysymys, oliko kauvemmin siedettävä niitä nuorallatanssijoita esittäviä reunakuvia, jotka koristivat Franconin ilmotuksia ja jotka keräsivät roskaväkeä kaduille joukkoihin. Herra Paër, *Agnesen* tekijä, hauska mies, jolla oli kulmikkaat kasvot ja syyliä poskessa, johti pieniä, tuttavallisia konsertteja markiisitar de Sassenayen luona Ville-l'Evêque-kadun varrella. Kaikki nuoret tytöt lauloivat *Pyhän Avellen Erakkoa*, sanat Edmond Géraudin. *Keltainen Kääpiö* muuttui *Peiliksi*. Lemblinin kahvila piti keisarin puolta vastoin Valoisin kahvilaa, joka oli Bourbonien miehiä. Berryn herttua, jota silloin Louvel syrjästä silmäili, oli juuri naitettu muutamalle sisilialaiselle prinsessalle. Yksi vuosi oli kulunut rouva de Staëlin kuolemasta. Henkivartijasotilaat vihelsivät neiti

Marsille. Suuret sanomalehdet olivat sangen pieniä. Koko oli supistettu, mutta vapaus oli laaja. *Perustuslaillinen* oli perustuslaillinen. *Minerva* kutsui Chateaubriandia *Chateaubriantiksi*. Tämä *t* sai porvarit nauramaan aika lailla suuren kirjailijan kustannuksella. Ostetuissa sanomalehdissä parjasivat ostetut sanomalehtimiehet vuoden 1815 maanpakoontuomittuja; Davidilla ei ollut enää kykyä, Arnaultilla ei ollut enää henkevyyttä. Carnotilla ei ollut enää rehellisyyttä; Soult ei ollut voittanut ainuttakaan tappelua; on totta, ett'ei Napoleonillakaan enään ollut neroa. Kaikkihan tietävät, että maanpakolaiselle postissa lähetetyt kirjeet hyvin harvoin omistajalleen saapuvat, koska poliisit katsovat pyhäksi velvollisuudekseen siepata ne. Seikka ei ole suinkaan uusi eikä outo; maanpakoontuomittu Descartes jo sitä valitti. Kun David oli eräässä belgialaisessa sanomalehdessä hiukan harmitellut sitä asiaintilaa, ett'eivät hänelle kirjotetut kirjeet saavu perille, tuntui se hassunkuriselta kuningasmielisistä sanomalehdistä, jotka tästä saivat tilaisuuden aika lailla herjata maanpakolaista. Sanoa: *kuninkaanmurhaajat*, tai sanoa: *äänestäjät*, sanoa: *viholliset* tai sanoa: *liittoutuneet*, sanoa: *Napoleon* tai sanoa: *Buonaparte*, se erotti kaksi ihmistä varmemmin kuin pohjaton kuilu. Kaikki ymmärtäväiset ihmiset myönsivät, että vallankumouksien aikakauden oli iki-ajoiksi lopettanut kuningas Ludvig XVIII, tuo "hallitusmuotolain kuolematon säätäjä". Jalustaan, joka Pont-Neufin käytävässä odotti Henrik IV:n kuvapatsasta, kaiverrettiin sana *Redivivus*.^[32] Herra Piet valmisteli Teresan kadun n:o 4:ssä laitonta kirkolliskokoustaan yksivaltaa vahvistaakseen. Oikeistopuolueen johtajat sanoivat vakavissa ajankohdissa: "Täytyy kirjottaa Bacotille". Herrat Canuel, O'Mahony ja Chappedelaine suunnittelivat, osaksi kuninkaan vanhimman veljen yllyttäminä, sitä kepposta, joka myöhemmin tultiin tuntemaan "merenrannan salaliiton" nimellä. Musta Naula punoi sekin juonia puolestaan. Delaverderie neuvotteli Trogoffin kanssa. Herra Decazes, johonkin määrin vapaamielinen mies, oli kukkona tunkiolla. Chateaubriand seisoi joka aamu akkunansa ääressä talossa n:o 27 Pyhän Dominiquen kadulla, sukkahousuissaan ja tohveleissaan, harmaat hiukset silkkimyssyn peitossa, silmät peiliin tähdättyinä, täydellinen hammaslääkärin kalukotelo avattuna edessään, puhdisteli ja hoiteli hampaitaan, mitkä hänellä olivat ihastuttavat, väliin sanellen korjauksia teokseen *Yksivalta valtiomuotolain mukaan* kirjurilleen herra Pilorgelle. Mahtipontinen arvostelu piti Lafonin Talmaa parempana. Herra de Féletz merkitsi A.; herra Hoffman merkitsi Z. Charles Nodier kirjotti *Thérèse Aubertin*. Avioero oli poistettu. Lyseoita kutsuttiin lukioiksi. Lukiolaiset, joiden takinkauluksessa komeili kultainen lilja, pieksivät toisiaan pahanpäiväisesti Rooman kuninkaan takia. Kuninkaallisen linnan poliisi esitti hänen kuninkaalliselle korkeudelleen kuninkaan tyttäreille kaikkialle näkyviin asetetun Orleansin herttuan muotokuvan, missä herttua näytti komeammalta husaarien kenraalieverstin univormussa kuin Berryn herttua rakuunain

kenraali-everstin univormussa; vakava ristiriita. Pariisin kaupunki kultautti kustannuksellaan Invalidi-kirkon kupoolin. Vakavat ihmiset kyselivät toinen toiseltaan, mitä tekisi siinä tai tässä tilaisuudessa herra de Trinquelague; herra Clausel de Montais erosi muutamissa kohdissa herra Clausel de Cousserguesista; herra Salaberry ei ollut tyytyväinen. Näyttelijä Picard, joka kuului Akatemiaan, mihin näyttelijä Molière ei ollut voinut kuulua, esitytti *Kaksi Philibertiä* Odéon-teaterissa, jonka otsikossa saattoi vielä kirjainten kuluneisuudesta huolimatta selvästi lukea: *Keisarinnan Teatteri*. Kiisteltiin Cugnet de Montarlotista. Fabvier oli salavehkeilijä; Bavoux oli vallankumouksellinen. Peloton Pelicier toimitti uuden painoksen Voltairen teoksia, seuraavalla nimellä: *Voltairen*, Ranskan Akatemian jäsenen, *teokset*. "Se se ostajia tuo", sanoi tämä yksinkertainen kustantaja. Yleinen mielipide uskoi, että herra Charles Loysonista oli tuleva vuosisadan suuri nero; kateus alkoi häntä purra, kunnian merkki; ja hänestä tehtiin seuraava sukkeluus:

Loysonin lentäissäkin kuuluvi käpäläin kapse.

— Kun kardinaali Fesch kieltäytyi luopumasta virastaan, hoiti herra de Pins, Amasien arkkipiispa, Lyonin hiippakuntaa. Riita Dappes-laaksosta Sveitsin ja Ranskan välillä sai alkunsa erästä kapteeni, sittemmin kenraali Dufourin ilmotuskirjelmästä. Saint-Simon rakenteli yksinäisyydessä, hyljättynä suuremmissa unelmaansa. Tiedeakatemiassa oli muuan kuuluisa Tourier, jonka jälki-aika on unhottanut, ja eräässä vinttikamarissa muuan tuntematon Fourier, jota tulevaisuudessa muistetaan. Lordi Byronin tähti alkoi nousta; erään Millevoy'n runon reunahuomautus julisti hänen tuloaan Ranskaan seuraavin sanoin: *muuan lordi Byron*. David d'Angers yritteli muovilla marmoria. Apotti Caron piti seminaarilaisten pienelle seuralle Feuillantines-kadun umpiperukassa ylistyspuheen erästä tuntemattomasta papista Félicité Robertista, joka on myöhemmin saanut nimen Lamennais. Muuan outo otus, joka savusi ja puhkui Seinellä ja piti sellaista menoa kuin uiva koira, kulki edestakaisin Tuileries-linnan akkunoiden ohitse Kuninkaan sillan ja Ludvig XV:n sillan väliä; se oli sellainen mitätön vehje vaan, jonkunlainen leikkikalua, hupsupäisen keksijänsä mielihoue, haave: höyrylaiva. Pariisilaiset katselivat tätä hyödyttöntä kojetta välinpitämättöminä. Herra de Vaublanc, joka oli uudistanut Akatemian vallankumouksella, määräyksillä ja uusilla nimityksillä, ei lopulta, niin monen Akatemian jäsenen mahtava leipoja kuin olikin, voinutkaan saada omaa nimeänsä sen luetteloihin. Saint-Germainin etukaupunki ja Marsan toivoivat herra Delaveauta poliisipäälliköksi, hänen suuren hurskautensa takia. Dupuytren ja Récamier riitautuivat lääkärikoulun luentosalissa ja puivat toisilleen nyrkkiä Kristuksen jumaluudesta väitellessään. Cuvier, toinen silmä Genesiksessä ja toinen luonnossa, koki tekopyhän taantumuksen mieliksi saattaa maatunnais-löydöt sopusointuun

sanan kanssa ja mairitella Mosesta mastodonteilla. Herra Francos de Neufchâteau, Parmentierin muiston ylistettävä vaalija, teki kaiken voitavansa, jotta *pomme de terre*[33] lausuttaisiin *parmentière*, mutta ei onnistunut. Apotti Gregorius, entinen piispa, entinen konventin jäsen, entinen senaattori, oli kuningasmielisessä herjauskirjallisuudessa ylennyt arvonimeen: 'roisto Gregorius'. Tämän juuri käyttämämme lausetavan 'yletä johonkin arvonimeen'[34] julisti herra Royer-Collard uutismuodostukseksi. Saattoi vielä vallan hyvin nähdä sen valkoisen kiven Jenan sillan kolmannen kaaren alla, jolla oli pari vuotta sitten tutkittu Blücherin hakkuuttama miinareikä, millä hän aikoi räjäyttää koko sillan ilmaan. Oikeus haastoi tuomiopöytänsä ääreen miehen, joka, nähdessään Artoisin kreivin astuvan kirkkoon, oli huudahtanut ääneensä: *Lempo soikoon! Muistelenpa kaihoten sitä aikaa, jolloin näin Bonaparten ja Talman kulkevan käsikoukkaa ilopaikkoihin*. Kapinallinen lausuma. Kuusi kuukautta vankeutta. Kavaltaajat esiintyivät kaikki napit auki; miehet, jotka olivat taistelunaattona menneet vihollisen puolelle, eivät lainkaan peitelleet siten saamiensa palkintoja ja kulkivat häpeämättä keskellä päivää rikkauksiensa ja arvonimiensä korskeassa loistossa; Lignyn ja Guatre-Brasin karkurit paljastivat maksetun häpeänsä alastomuudessa yksinvaltaihailunsa ja harrastuksensa kaikkien nähtäville, unohtaen, mitä Englannissa on kirjoitettu yleisten vesikäymäläin sisäseinille: *Please adjust your dress before leaving*. [35]

Kas siinä sikin sokin se, mikä vielä hämärästi mieleen muistuu tuosta vuodesta 1817, joka nykyään on unohdettu. Historia jättää mainitsematta kaikki nämä pienoisperitteen, eikä voi muuta tehdäkkään; niiden ääretön paljous hautaisi sen allensa. Kuitenkin ovat nämä yksityiskohdat, joita väärin sanotaan pieniksi — ei ole pieniä tapahtumia ihmiskunnan historiassa, eikä pieniä lehtiä kasvikkunnassa — hyödyllisiä. Vuosien varjoviivoista piirtyy vuosisatojen kuva.

Tänä vuonna 1817 pani neljä nuorta pariisilaista toimeen "pienet lystit".

2.

Neljä paria.

Nämä pariisilaiset olivat kotoisin yksi Toulousesta, toinen Limogesista, kolmas Cahorsista ja neljäs Montaubanista; mutta he olivat ylioppilaita, ja ylioppilas on samaa kuin pariisilainen, ja opiskella Pariisissa merkitsee samaa kuin syntyä Pariisissa.

Nämä nuorukaiset eivät herättäneet mitään erikoista huomiota; kaikki olivat nähneet heidänlaisiaan; neljä aivan tavallista ylioppilasta, ei hyviä eikä huonoja, ei oppineita eikä oppimattomia, ei neroja eikä pölkkypäitä; he elivät ihanasti sitä riemuisaa

huhtikuuta, jota kutsutaan kahdenkymmenen ijäksi. He olivat neljä tavallista Oskaria; sillä tähän aikaan ei Arthureja vielä ollut olemassa. *Hälle Arabian hajuyrtit polttakaa*, huudahti romanssi, *Käy Oskar lähemmä, Oskar! mä hänet nähdä saan!* Oltiin Ossianin lumoissa, kaikki hieno oli skandinavilaista ja kaledonilaista, puhdas englantilainen maku pääsi valtaan vasta myöhemmin, ja Arthureista ensimmäinen, Wellington, oli juuri voittanut Waterloon taistelun.

Näiden neljän Oskarin nimet olivat: Félix Tholomyès, Toulousesta; Listolier, Cahorsista; Fameuil, Limogesista; Blachevelle, Montaubanista. Jokaisella oli luonnollisesti oma armahaisensa. Blachevelle rakasti Favouritea, jonka nimi johtui siitä, että hän oli ollut Englannissa; Listolier jumaloi Dahliaa, jolla oli lempinimenä kukan nimi; Fameuil hehkui Zéphinelle, Zéphine oli lyhennys Joséphinesta; Tholomyèsillä oli Fantinensa, jota kauniiden kullankeltaisten hivustensa takia kutsuttiin Kultatukaksi.

Favourite, Dahlia, Zéphine ja Fantine olivat neljä ihastuttavaa tyttöstä, tuoksuvia, säteileviä, hiukan työnaisia vielä, jotka eivät olleet aivan kokonaan jättäneet neulaansa, joilta lemmenseikkailut veivät suurimman ajan, mutta joiden kasvoilla väreili vielä jäännös työn vakavuutta ja joiden sydämessä kasvoi vielä tuo siveyden kukka, mikä elää naisessa ensimmäisen lankeemuksenkin jälkeen. Yhtä näistä neljästä nimitettiin Nuoreksi, koska hän oli nuorin joukosta; yhtä taas kutsuttiin Vanhaksi. Vanha oli kahdenkymmenenkolmen iässä. Jott'emme mitään peittelisi, niin sanomme, että nuo kolme ensimmäistä olivat kokeneempia, huolettomampia ja etemmäksi ehtineitä elämän myrskyisellä ulapalla kuin Fantine kultatukka, joka eli ensimmäistä unelmaansa.

Dahlia, Zéphine ja etenkin Favourite olivat jo monet mutkat juosseet. Heidän tuskin aletussa romaanissaan löytyi jo useita sivukohtauksia, ja rakastaja, jonka nimi ensimmäisessä luvussa oli Adolf, muuttui toisessa Alfonseksi ja kolmannessa Kustaaksi. Köyhyys ja kiemailu ovat kaksi huonoa neuvonantajaa; toinen toruu, toinen mielistelee; ja kauniilla rahvaantytöillä on nuo molemmat neuvojina, ja ne kuiskivat heidän korviinsa kumpikin puoleltaan. Nämä helposti viekotellut ihmislapset kuuntelevat. Siitä lankeemukset, joihin he suistuvat, ja kivet, joilla heitä heitetään. Heidät painetaan maantomuun kaiken puhtaan, koskemattoman kirkkauden nimessä. Mutta voi! jos tuon neitsyen olisikin nälkä?

Favouriteella, joka oli ollut Englannissa, oli ohjaajina Zéphine ja Dahlia. Hänellä oli hyvin nuorena ollut kotikin. Hänen isänsä oli muuan vanha, raakamainen, kerskaileva matematiikan opettaja; hän ei ollut naimisissa ja juoksenteli ijästään huolimatta antamassa yksityistunteja. Tämä opettaja oli kerran nuorra miehenä nähnyt

kamarineitsyen hameen takertuvan uunin suupeltiin; tämä tapaturma sytytti hänessä lemmenliekin. Seurauksena oli Favourite. Hän kohtasi silloin tällöin isänsä, joka tervehti häntä. Eräänä aamuna astui muuan vanha nunnan näköinen vaimo tytön huoneeseen ja sanoi: "Ettekö tunne minua, neiti?" — "En". — "Minä olen äitisi". — Sitten avasi eukko ruokakaapin, joi ja söi, haki patjan, ainoan esineen, minkä hän omisti, ja rupesi taloksi. Tämä yrmy ja jumalinen äiti ei puhunut paljoa Favouriteille ja istui usein tuntikausia sanaakaan sanomatta, söi aamiaista, päivällistä ja illallista neljän verosta ja meni usein portinvartijan asuntoon lavertelemaan ja panetteli siellä tytärtään.

Seikka, joka oli työntänyt Dahlian Listolierin syliin ja ehkäpä muidenkin, joka oli vienyt hänet toimettomaan elämään, oli se, että hänellä oli niin ihmeen sievät ruusunpunaiset kynnet. Voiko nyt mitenkään tehdä työtä, kun on sellaiset ruusuiset kynnet? Joka tahtoo pysyä siveänä, hänen ei tule säälitellä käsiänsä. Mitä Zéphineen tulee oli hän vallottanut Fameuilin veikeällä, vallattoman hyväilevällä tavallaan sanoa: Kyllä, herra.

Koska nuorukaiset olivat toveruksia, tuli tytöistäkin ystäviä.

Tällaisia ystävyys-suhteita syntyy aina näissä lemmenseikoissa.

Viisaus ja filosofia ovat kaksi eri asiaa; ja tämä käy ilmi siitäkkin, että näistä pienistä, säännöttömistä avioliitoista huolimatta Favourite, Zéphine ja Dahlia olivat filosofi-tyttöjä ja Fantine viisas tyttö.

Viisasko? sanottanee. Entä Tholomyès? Salomo vastaisi, että rakkaus on viisauden osa. Me tyydymme sanomaan vain, että tämä oli Fantinen ensimmäinen rakkaus, ainoa rakkaus, uskollinen rakkaus.

Hän oli ainoa heistä neljästä, jota vain yksi ainoa mies sinutteli.

Fantine oli noita olentoja, jonkalaisia usein puhkee, niin sanoaksemme, kansan pohjakerroksissa. Yhteiskunnallisen pimeyden synkimmistä syvyyksistä lähteneenä, kantoi hän otsallaan tuntemattomuuden, nimettömyyden merkkiä. Hän oli syntynyt Montreuil-sur-Merissä. Kutka olivat hänen vanhempansa? Ken osaisi siihen vastata? Hänen isästään ja äidistään ei oltu milloinkaan selville päästy. Hänen nimensä oli Fantine. Miksi Fantine? Ei hänellä tiedetty muuta nimeä olleenkaan. Hänen syntymänsä aikoihin oli vielä Direktorihallitus vallassa. Ei sukunimeä, hänellä ei ollut perhettä eikä sukua; ei ristimänimeä, kirkkoa ei enään ollut olemassa. Hänen nimekseen joutui se, minkä ensimmäinen ohikulkija sattui hänelle antamaan, nähdessään hänen siinä pienenä palleroisena tepsuttelevan paljain jaloin kadulla. Hän sai nimen niinkuin sai sadeveden päälleen pahalla säällä. Häntä kutsuttiin Pikku-

Fantineksi. Kukaan ei siitä sen enempää tiennyt. Tämä ihmisolento oli tullut maailmaan noin vaan siinä sivussa. Kymmenvuotiaana jätti Fantine kaupungin ja meni seutukunnan talonpoikain palvelukseen. Viidentoista vuoden iässä tuli hän Pariisiin "onneaan etsimään". Fantine oli kaunis ja pysyi puhtaana niin kauvan kuin suinkin voi. Hän oli kaunis, vaaleaverinen tyttö, kauniit hampaat. Hänellä oli kultaa ja kalliita helmiä morsiuslahjaksi, mutta kultaa oli hänen päässään ja helmet hänen suussa.

Hän teki työtä pysyäkseen hengissä; sitten hän — yhä pysyäkseen hengissä, sillä sydämen on myöskin nälkä — rakasti.

Hän rakasti Tholomyèsiä.

Pieni lemmenseikkailu ylioppilaalle, hänelle syvä tunne. Latinalaisen kaupunginosan kadut, joilla vilisi ylioppilaita ja neulojatyttöjä, näkivät tämän unelman alun. Panthéonin kukkulan sokkelomaisissa käytävissä, missä niin monta seikkailua alotetaan ja lopetetaan, oli Fantine jo kauvan paennut Tholomyèsiä, mutta niin, että hän hänet aina kohtasi. Löytyy eräs väistelemistapa, mikä suuresti muistuttaa etsimistä. Lyhyesti: paimenlaulu alkoi. Blachevelle, Listolier ja Fameuil muodostivat ryhmän, jonka johtajana oli Tholomyès. Hänellä oli terävin pää. Tholomyès oli oikea vanhan ajan vanha ylioppilas; hän oli rikas; hänellä oli neljä tuhatta frangia korkoja; neljä tuhatta frangia korkoja, loistava, huomiota herättävä tapaus Pyhän Genovevan vuorella. Tholomyès oli kolmenkymmenen ikäinen ränsistynyt elostelija. Hän oli ryppyinen ja hampaaton; hän eteni nopeasti täydellistä kaljupäisyyttä kohti; mutta itse puheli hän siitä huolettomasti: *pää paljas kolmenkymmenen iässä, polvi neljäkymmenen*. Hänen ruuansulatuksensa laita oli hiukan niin ja näin, ja sitäpaitsi oli hänen toinen silmänsä ruvennut herkeämättä vuotamaan. Mutta sitä mukaa kuin hänen nuoruutensa sammui, sytytti hän iloisuutensa; hän korvasi hampaansa kujeillaan, tukkansa ilomiehellään, terveytensä ivapuheillaan, ja hänen itkevä silmänsä nauroi aina. Hän oli raunioiksi rauennut, mutta kukat peittivät häntä kauttaaltaan. Hänen ennen aikojaan paennut nuoruutensa peräytyi hyvässä järjestyksessä, lennätti naurunpuuskia, eikä siitä näkynyt kuin tulenleimauksia. Hän oli kerran tarjonnut kappaletta Vaudeville-teateriin, mutta saanut kieltävän vastauksen. Joskus hän vieläkin sepitteli säkeitä. Muuten epäili hän rohkeasti kaikkea, mikä näyttää todistavan suurta voimaa heikkojen mielestä. Koska hän siis oli sekä ironinen että kaljupää, oli hän johtaja. *Iron* on englantilainen sana ja merkitsee rautaa. Tulisikohan ironia-sana tästä?

Päivänä muuana otti Tholomyès nuo kolme toveriansa erilleen, teki tietoviisaan eleen ja puhui:

"Pian vuoden ajan ovat Fantine, Dahlia, Zéphine ja Favourite pyytäneet meitä toimittamaan heille jonkun yllätyksen. Sen olemme heille juhlallisesti luvanneet. He puhuvat meille siitä alituisesti, etenkin minulle. Samoin kuin Neapelissa vanhat vaimot huutavat Pyhälle Januariolle: *Faccia gialluta, fa o miracolo*: kelmeät kasvot, tehkää ihmetyönne! Samoin sanovat kaunottaremme minulle herkeämättä: Tholomyès, milloin synnytät sinä salaisuutesi? Nyt juuri kirjottavat meille vanhempamme. Sahataan molemmin puolin. Minusta näyttää hetki tulleen. Jutelkaamme".

Minkä jälkeen Tholomyès alensi äänensä ja lausui salaperäisen näköisenä jotakin niin repäisevää, että voimakas, innostunut naurunrämäkkä lähti neljästä kurkusta yhtäaikaa ja että Blachevelle huudahti: "Se on, lempo vieköön, mainio aate!"

Osui eteen savuinen kapakka, he astuivat sinne, ja heidän keskustelunsa loppu-osa häipyi pimeään.

Salaperäisten neuvottelujen tuloksena oli se hurmaavan hauska huviretki seuraavana sunnuntaina, jolle neljä nuorukaista kutsui neljä neitostansa.

3.

Neljä ja neljä.

Nykyaikana on vaikeata muodostaa itselleen oikeaa käsitystä ylioppilaiden ja neulojatyttöjen huviretkistä noin neljäkymmentäviisi vuotta takaperin. Pariisin ympäristöt eivät enää ole samat; elämä niissä, jota voisimme kutsua ulkopariisilaiseksi elämäksi, on sekin puolen vuosisadan kuluessa täydellisesti muuttanut muotoaan; missä ennen käki kukkui, siinä nyt juna jyristää, missä ennen ruuhella melottiin, siinä nyt höyrylaiva puksuttaa; nykyään merkitsee Fécamp samaa kuin ennen Saint-Cloud. Pariisi vuonna 1862 on kaupunki, jonka alueeseen kuuluu koko Ranska.

Nuo neljä paria suorittivat tarkalleen kaikki ne maalais-hullutukset, joita siihen aikaan pidettiin mahdollisina. Oli lupa-aika tulossa, ja kesäpäivä oli kirkas ja lämmin. Edellisenä iltana oli Favourite, ainoa, joka osasi kirjottaa, lähettänyt Tholomyèsille kaikkien neljän nimessä seuraavan kirjeen: "se on aika onni ku pääse lähtemä aikkasi". Ja niin olivatkin he nousseet jo kello viideltä aamulla. Sitten menivät he Saint-Cloudiin kyytivaunuissa, katselivat kuivanutta vesiputousta ja huudahtivat: Se on varmaankin hyvin kaunis, kun siinä on vettä! söivät aamiaista *Mustan-Pään* ravintolassa, missä ei Castaing vielä ollut käynyt, heittelivät rengasta suuren lammikon puistokäytävissä, nousivat Diogeneen lyhtyyn, poimivat kukkia

Puteauxissa, ostivat ruokopillejä Neuillyssä, söivät omenaleivoksia joka paikassa ja olivat ylen onnellisia.

Tytöt melusivat ja loruilivat kuin vapauteen päässeet lehtokertut. Sitä oltiin kuin houreessa. Tuon tuostakin he noin leikillään läpsähyttivät nuorukaisia. Elämän aamuhurmiota! Ihanoita vuosia! Sudenkorentojen siipi väräjää! Oi, keitä lienettekin, muistatteko vielä? Oletteko viidakoissa vaeltaneet ja taivuttaneet oksan sen suloisen olennon tieltä, joka perässänne astuu? Oletteko koskaan nauraen ja ilakoiden liukuilleet pitkin sateen liottamia rinteitä kera rakastetun naisen, joka pitää kädestänne ja huudahtaa: Ah! missä kunnossa ovatkaan uudet kenkäni!

Sanokaamme heti kohta, että tältä hyväntuuliselta seurueelta puuttui tuo hauska harmiseikka: sadekuuro, vaikka Favourite olikin aamulla lähdeittäissä vakavan ja äidillisen näköisenä ennustanut: *Etanoita kävelee poluilla. Sateen merkki! lapseni.*

Kaikki neljä olivat hurjan viehättäviä. Muuan vanha hauska klassillinen runoniekka, joka oli kuuluisa niihin aikoihin ja jolla oli oma Eleonorensa hänelläkin, herra ritari de Labouisse, näki heidät noin kymmenen aikaan aamulla käyskennellessään samana päivänä Saint-Cloudin kastanjapuiden alla ja huudahti: *Siinä on yksi liikaa*, ajatellen kolmea Sulotarta. Favourite, Blachevellen lemmitty, kahdenkymmenenkolmen ikäinen, vanha, juoksi kaikkien edellä suurien viheriäin oksain alla, hyppi yli ojien, tunkeusi läpi viidakkojen ja johti koko tätä iloista joukkiota nuoren faunittaren hurjalla tulisuudella. Zéphine ja Dahlia, joiden kauneuden sallima oli niin asettanut, että se paremmin tuli näkyviin, kun he olivat rinnakkain, ja että toisen viehkeys ikäänkuin täydensi toisen suloa, eivät luopuneet toisistaan, vaistomaisesta kiemailun halusta pikemmin kuin ystävyydestä; ja niin ottivat he toinen toiseensa nojaantuneina englantilaisia asentoja; ensimmäiset *keepsaket*[36] olivat juuri ilmestyneet, kaihomielisyyden aika koitti naisille, samoin kuin myöhemmin byronismi miehille, kauniimman sukupuolen hivukset alkoivat kyynelin kylpeä. Zéphinen ja Dahlian tukka oli taitettu korkeille kääryleille. Listolier ja Fameuil, jotka olivat joutuneet riitaan professoreistaan, selittivät Fantinelle, mikä ero oli olemassa herra Delvincourtin ja herra Blondeaun välillä.

Blachevelle näytti varta vasten luodun kantamaan käsivarrellaan joka sunnuntai Favouriten kirjava-hetaleista saalia.

Tholomyès vallitsi joukkoa. Hän oli hyvin iloisella tuulella, mutta hänessä tuntui aina kuitenkin johto; hänen hilpeydessäänkin oli yksivaltiutta; hänen pääasiallisimpana komeutenaan olivat suunnattoman leveät nankini-housut, joista lähti nahkanauha jalkapohjan alle; hänellä oli valtava, kaksisataa frangia maksava keppi kädessä ja —

hänellä kun piti kaikki olla — eräs outo kapine, nimeltä sikari, suussa. Koska ei mikään ollut pyhitettyä hänelle, veteli hän mahtavia savuja.

"Tuo Tholomyès on hämmästyttävä", sanoivat toiset kunnioittaen. "Mitkä housut! Mikä tarmokkuus!"

Fantine oli pelkkää päivänpaistetta. Hänen loistavat hampaansa olivat ilmeisesti saaneet Jumalalta erityisen tehtävän: nauraa. Hän kantoi mieluummin kädessään kuin päässään pientä kudottua olkihattuaan, mistä riippuivat pitkät valkoiset nauhat. Hänen paksu vaaleankellertävä tukkansa, jolla oli erikoinen taipumus purkautumaan ja vapaana liehumaan ja jota piti alituisen sitoa, näytti ihanalta kuin Galatean tukka tämän kiitäessä pakoon piilipuiden alla. Hänen rusohuulensa livertelivät tenhoisasti. Hänen suupielensä, heikumallisesti ylöspäin kääntyneet kuin vanhoissa Erigonin irvinaamoissa, näyttivät yllyttävän uskallettuihin yrityksiin; mutta hänen pitkät varjoiset silmäripsensä vaipuivat vaiteliaina kasvojen reuhaavan ali-osan yli, ikäänkuin rauhaa rakentaakseen. Koko hänen puvussaan oli jotain laulavaa ja leiskuvaa. Hänellä oli puku vaaleankeltaista villakangasta, sievät korkeakorkoiset, punaisenruskeat kengät, joiden nauhat muodostivat X:n kaltaisia kuvioita hänen hienoille valkeille harsosukilleen, ja tuollainen ahdas musliinikankainen päällystakin tapainen, marseillelaista keksintöä, jonka nimi, canezou, väännös Canebièren tapaan lausutusta sanasta *quinze août*, merkitsee kaunista säätä, lämmintä ja keskipäivää. Toiset, jotka eivät suinkaan liikoja arastelleet, olivat paljastaneet rohkeasti kaulansa ja rintansa, mikä etenkin kesällä kukkasin koristettujen hattujen verhoamana tekee sangen suloisen ja viekottelevan vaikutuksen. Mutta kaikkien näiden uskallettujen laitosten rinnalla näytti Fantine kultatukan läpinäkyvä, lavertelias ja salamyhkäinen canezou, joka peitti ja paljasti samalla kertaa, oikealta säädyllyssyyden loistolöydöltä, ja kuuluisa lemmenhovi, jonka valtijattarena oli merenviheriä-silmäinen kreivitär de Cette, olisi ehkä antanut ensimmäisen palkinnon sievistelyssä tälle canezoulle, joka kilpaili siveyssarjassa. Yksinkertaisin on joskus viisain. Sellaista sattuu.

Loistavat kasvot, hienot piirteet, silmät syvän-siniset, silmälaudat paksut, jalat rintavat ja pienet, ranteet ja nilkat ihastuttavasti muodostuneet, iho valkea, jossa näkyivät siellä ja täällä suonet sinisinä juovina ristiin rastiin kulkevan, poski veitikkamainen ja verevä, kaula voimakas kuin äginaalaisten Junon kuvapatsaiden, niska luja ja liikkuva, hartiat kuin Coustoun[37] muovaamat, keskellä pieni hurmaava kuoppainen, joka selvästi näkyi musliinin alta, haaveilevan mieltiväisyyden hillitsemä iloisuus, muodot ihanat, verrattomat kuin veistokuvalla, sellainen oli Fantine. Ja näiden vaatteiden ja näiden hetaleiden alla aavisti kuvapatsaan piilevän ja tässä kuvapatsaassa löytyvän sielun.

Fantine oli kaunis, sitä liioin itse tietämättään. Hienostelevat uneksijat, salaperäisen kauneuden papit, jotka hiljaisuudessa vertailevat kaikkea täydellisyyteen, olisivat varmaankin pariisilaiskorujen läpi tunteneet tässä vähäpätöisessä neulojatytössä muinaisajan pyhän sulosävelen. Tällä yhteiskunnan yöpuolen tytöllä oli jaloa verta suonissaan. Hän oli kaunis kahdessa katsannossa: tekotavaltaan ja sopusuhtaisuudeltaan, tekotapa on ihanteelle annettu muoto; sopusuhtaisuus on tämän ihanteen ilmaisu.

Olemme sanoneet, että Fantine oli pelkkää iloa; Fantine oli myöskin pelkkää kainoutta.

Jos joku havaintojen tekijä olisi häntä tarkkaavasti tutkinut, olisi hän epäilemättä huomannut, että kaiken tuon nuoruuden, ihanan vuodenajan ja lemмен hurman takaa pilkisti selvästi näkyviin häveliäisyys ja kainous. Hän oli aina kuin hiukan hämmästyksissään. Tämä siveä hämmästyksen ilme on juuri se piirre, joka erottaa Psychen Venuksestä. Fantinella oli sormet pitkät, hienot ja valkoiset kuin Vestan neitsyellä, joka kohentelee pyhän tulen tuhkaa kulta-puikolla. Vaikk'ei hän olisi mitään Tholomyèsiltä kieltänyt — sen tulemme liiankin selvästi näkemään — oli hänen kasvojensa ilme tavallisesti ylevän neitseellinen; vakava ja melkein ankara arvokkuus levisi joskus niille äkkiä ja oli sangen omituista ja oudostuttavaa nähdä iloisuuden niiltä niin nopeasti väistyvän ja mietiskelevän ilmeen astuvan tämän säteilevän iloisuuden sijaan ilman huomattavaa väli-astetta. Tämä äkillinen, joskus raskasvivahteinen vakavuus muistutti jumalattaren halveksivaa hymyä. Hänen otsassaan, nenässään, leuassaan vallitsi tuo viivojen sopusuhtaisuus, jonka voi hyvin helposti erottaa mittojen sopusuhtaisuudesta ja josta johtuu kasvojen viehättäväisyys; siinä niin luonteenomaisessa kasvojen osassa, joka on nenänjuuren ja ylähuulen välillä, oli hänellä tuo tuskin huomattava, hurmaava kuoppanen, siveyden salainen merkki, joka saattoi keisari Barbarossan rakastumaan erääseen Ikoniumin kaivoksista löydettyyn Dianaan.

Rakkaus on synti, sanotaan. Mutta Fantine oli viattomuus, joka leijaili synnin yläpuolella.

4.

Tholomyès on niin hyvällä tuulella, että laulaa espanjalaisen laulun.

Koko tämä päivä oli yhtä ruusuista iloa alusta loppuun. Koko luonnolla näytti olevan lupapäivä, koko luonto näytti hymyilevän. Saint-Cloudin kukkalavat tuoksuivat; Seine-virralla henkivä leyhkä liikutti hiljalleen puiden lehtiä; oksat keinuivat tuulessa, mehiläiset ryöstivät jasmiinein aarteita; kokonaisia perhosparvia liihotteli alas

kärsämöiden, apilain ja villikauran sekaan; Ranskan kuninkaan ylevän-rauhallisessa puutarhassa telmi joukko maankulkijoita: lintuja.

Nauttiessaan päivänpaisteesta, kedoista, kukista, puista, säteilivät nuo neljä iloista paria valoa ja onnea.

Ja tässä paratiisillisessa yhdyskunnassa, joka huusi, lauloi, juoksi, tanssi, ajoi takaa perhosiä, poimi kukkia, kastoi hienot punanhoitoiset sukkansa korkeassa ruohossa, hurjia, reippaita ja hyväsydämiä kun oltiin, saivat tytöt sukkosen sieltä, toisen täältä, paitsi Fantine, joka oli sulkeutunut haaveilevaan, vauhkoon yksinäisyyteensä ja joka rakasti. — "Sinä näytät aina niin mokomalta"; tapasi Favourite sanoa.

Ne olivat iloja ne. Missä tällaiset onnelliset parit kulkevat, siellä tuntee elämä ja luonto valtavan sykehdyksen sisimmässään, ja kaikki sulaa hyväilyyn ja valoon. Oli kerran hyvä haltijatar, joka loi kukkanurmet ja metsät. Siitä rakastavain ikuiset retkeilyt vapaaseen luontoon, jotka alituisesti uudistuvat ja jotka tulevat uudistumaan niin kauvan kun löytyy vapaata luontoa ja rakastavia. Siitä se suuri suosio, jota kevät nauttii ajattelijain parissa. Ylimys ja maankiertäjä, herttua ja pääri ja alhaisin virkamies, hovi-ihmiset ja kaupunki-ihmiset, niinkuin ennen vanhaan sanottiin, kaikki ovat he tämän haltijattaren alamaisia. Nauretaan, ilakoitaan, ilmassa hehkuu taivaallinen kirkkaus, rakkaus saa ihmeitä aikaan! Tuomarin kirjurit ovat jumalia. Ja niin sitä huudetaan, ajetaan toisiaan takaa ruohistossa, siepataan toisiaan vyötäisistä kiivaassa menossa, puhutaan ja laverrellaan ja kaikki kaikuu kuin soitto, ihastushuudot puhkeavat vain lyhyiksi tavuiksi, kirsikoita ryöstetään suusta toiseen, koko maailma on täynnä valoa ja hehkuä ja ihanaa paistetta. Kauniit tytöt eivät suinkaan säästele itseään. Näyttää kuin ei tästä riemusta loppua tulisikaan. Filosofit, runoilijat, maalarit katselevat tätä näytelmää, eivätkä tiedä, mitä tehdä, niin se heitä häikäisee. Lähtö Cytheran saarelle! huudahtaa Watteau. Kansanmaalaaja Lancret tarkastelee ihmetellen näitä ihastuksen huumaamia porvareita. Diderot ojentaa kätensä kaikkia näitä lemmenseikkailuja kohti, ja d'Urfé lisää joukkoon vanhat kelttiläiset uhripapit.

Aamiaisen jälkeen lähtivät nuo neljä pariskuntaa katsomaan niinkutsuttuun kuninkaan kukkatarhaan muuatta hiljan Intiasta tuotua kasvia, jonka nimeä emme tällä hetkellä satu muistamaan ja joka näihin aikoihin veti koko Pariisin Saint-Cloudiin; se oli eriskummallinen, kaunis korkeavartinen pensas, jonka lukemattomat, hiuksenhienoiset, siirrottavat, lehdettömät oksat olivat täynnä miljoonia pieniä valkeita kukkaterttuja; pensas näyttikin sentähden kukkasin koristetulta ihmispäältä. Suuret joukot olivatkin aina sitä ihailemassa.

Kun oli tarpeekseen pensasta katseltu, huudahti Tholomyès: Nyt aasin selkään! ja kun oli maksusta sovittu erään aasienvuokraajan kanssa, palattiin Vanvesin ja Issyn kautta. Issyssä pieni pysähdys. Puisto, kansallisomaisuutta, jota siihen aikaan piti hallussaan muonamestari Bourguin, oli sattumalta auki. He astuivat sisään ristikkoportista, kävivät katsomassa teko-erakkoa hänen luolassaan, koettelivat kuuluisan peilihuoneen salaperäisiä ihmeitä, tämän joutavan laitoksen, joka hyvin sopisi miljoonainomistajaksi päässeeseen satyyrin tai Priapukseksi[38] muuttuneen Turcaretin[39] rakentamaksi. He kiikkuivat sydämensä halusta suuressa, kahteen apotti Bernisin yhdistämään kastanjapuuhun kiinnitetyssä verkkokeinussa. Heilutellessaan siinä toista tyttöä toisensa jälkeen, naurun raikuessa, hameiden hulmahdellessa tavalla, mikä olisi Greuzeäkin[40] miellyttänyt, lauloi toulouselainen Tholomyès — osaksi espanjalainen hänkin, koska Toulouse on Tolosan serkku — kaihomielisellä sävelellä vanhan *gallega-laulun*, jonka on varmaankin sepittänyt joku ihana immyt, kiitäessään nuorakeinussa korkealle kahden puun välissä:

Soy de Badajoz.
Amor me llama.
Toda mi alma
Es en mi ojos
Porque enseñas
A tus piernas.

Fantine yksin kieltäytyi kiikkumasta.

"Ja tuollaista murjottelua minä en vaan sietäisi", äkäili Favourite jokseenkin sydämystyneenä.

Kun matka aasin selässä oli loppunut, tuli uusia iloja. Kuljettiin Seinen yli venheellä, ja Passysta saavuttiin sitten jalkapatikassa Étoile-portille. He olivat olleet jalkeilla, kuten muistamme, kello viidestä aamulla. Mutta siitä viis! "*Eivät sunnuntaina voimat lopu*", sanoi Favourite. *Väsytys ei työskentele sunnuntaina*. Kello kolmen tienoissa laskettelivat nuo neljä paria ilon huumaamina muutamia kertoja luikuradalla, tuolla kummallisella laitoksella, joka sijaitsi siihen aikaan Beaujonin kukkulalla ja jonka kiemurtelevat ääriviivat näkyivät Champs-Élyséen puiden yli.

Tuon tuostakin huudahti Favourite:

"Entäs yllätys? Milloin tulee yllätys?"

"Malttakaahan", vastasi Tholomyès.

Bombardan ravintolassa.

Kun oli luikuradasta kylläkseen saatu, ajateltiin päivällistä. Ja niin päätyi tämä hiukan jo väsähtänyt uljas kahdeksikko Bombardan ravintolaan, tuon kuuluisan Bombarda-ravintoloitsijan Champs-Élyséehen perustamaan haaraliikkeeseen, jonka kyltti nähtiin niihin aikoihin Rivolin kadulla, lähellä Delormen läpikäytävää.

Suuri mutta ruma huone, vuodekammio ja sänky perällä (ravintola kun oli niin täynnä näin sunnuntaina, oli täytynyt tyytyä tähän pesään); kaksi akkunaa, joista voi jalavain läpi nähdä rantakadulle ja virralle; kaksi pöytää; toisella niistä mahtavat vuoret kukkakimppuja sekä miesten ja naisten hattuja; toisen ääressä nuo neljä paria istumassa, edessään iloinen sekamelska ruoka-astioita, lautasia, laseja ja pulloja; oluttuoppeja viinipullojen vieressä; vähän järjestystä pöydällä, hiukan epäjärjestystä pöydän alla;

ja nousi jo melske pöydän alta, ja laulu, tanssi tahdin sai jalkain poljennalta, sanoo Molière.

Näin pitkälle oli siis päästy kello puoli viiden ajoissa iltapäivällä aikaisin aamulla aletussa paimenseikkailussa. Aurinko aleni, ruokahalu sammui. Champs-Élysées, täynnä päivänpaistetta ja ihmisvilinää, oli pelkkää hohdetta ja tomua, niitä kahta seikkaa, mistä on kokoonpantu maallinen kunnia. Marlyn[41] korskuvat marmorihevoset laukkasivat kuin kultapilvessä. Vaunuja meni ja tuli. Eskadrona uljaita henkivartijoita kulki torvensoittaja etunenässä Neuillyn lehtokujaa alas; laskevan auringon punertavaksi painama valkoinen lippu liehui Tuileries-linnan katolla. La place de la Concorde-tori, joka niihin aikoihin oli saanut entisen nimensä Ludvig XV:n tori, kiehui tyytyväisiä kävelijöitä. Monet kantoivat läikkyvän valkoisessa nauhassa hopeista liljankukkaa, joka ei vielä 1817 ollut kokonaan kadonnut napinlävestä. Siellä ja täällä kirkuivat pienet tytöt valtavain, suosiotaan osottavain kansanjoukkojen keskellä muuatta niihin aikoihin kuuluisaa, Sataa Päivää ivailevaa pilkkalaulua, jonka kertosaheenä oli:

Gent-taattomme jo meille antakaa, jo meille taattomme.

Suurella kentällä ja Marignyn kentällä liikuskelivat pyhäpukeissa etukaupungin asukkaita, jotkut liljankukka rintapielessä, kuin konsanaan oikeat porvarit; toiset heittelivät renkaita tai pyörivät puuhevosten seljässä, toiset joivat; kirjapainopojilla oli paperiset törtöt päässä; heidän naurunrämäkkänsä kaikui ylt'ylmpäri. Kaikki oli pelkkää päivänpaistetta. Se oli särkymättömän rauhan ja lujan kuninkaallisen turvallisuuden aikaa; se oli aikaa, jolloin poliisipäällikkö Anglèsin salainen erikoistiedonanto kuninkaalle Pariisin etukaupungeista saattoi päättyä seuraavin sanoin: "Kun ottaa

kaikki asianhaarat huomioonsa, ei, Teidän Majesteettinne, näiden ihmisten puolelta ole mitään peljättävissä. He ovat huolettomia ja säyseitä kuin kissat. Maaseutujen alhaiso on helposti kiihottuvaa, mutta ei Pariisin. Ne ovat kaikki hyvin pientä väkeä. Teidän Majesteettinne, niitä pitäisi panna kaksi peräkkäin, ennen kuin ne vetäisivät vertoja yhdelle teidän valio-sotureistanne. Ei tarvitse peljätä mitään pääkaupungin väestön puolelta. On huomattavaa, että tämän väestön koko on tuntuvasti pienentynyt viidenkymmenen vuoden kuluessa; ja Pariisin etukaupunkien kansa on lyhyempää kuin ennen vallankumousta. Se ei ole lainkaan vaarallista. Lyhyesti: se on sangen hyvänsävyistä roskakansaa".

Poliisipäälliköt eivät yleensä usko mahdolliseksi että kissa voisi muuttua leijonaksi; mutta niin kuitenkin käy, ja siitpä Pariisin väestö onkin ihmeellinen. Tuota kreivi Anglèsin syvästi halveksimaa kissaa pitivät muinaisajan tasavallat kuitenkin suuressa kunniaissa; se edusti niiden mielestä todellista vapautta, ja muodostaakseen ikäänkuin vastakohtan Pireion siivettömälle Minervalle yleni Korinton torilla kissan pronssinen jättiläispatsas. Uudistetun kuningaskunnan aikuinen tyhmä poliisi näki Pariisin kansan liian "kauniissa valossa". Se ei ollut suinkaan — niinkuin luultiin — mitään "hyvänsävyistä roskakansaa". Pariisilainen on Ranskassa samaa kuin ateenalainen oli Kreikassa; kukaan ei nuku paremmin kuin hän kukaan ei ole suorasukaisemman turhamielinen ja laiskempi kuin hän, ei kukaan näytä huolettomammalta kuin hän. Mutta älä luota siihen; se on piittaamaton kuin synti, mutta kun on kunnia kysymyksessä, voit ihailia sen hehkuvaa intoa. Anna sille keihäs, ja se tekee 10 päivän elokuuta; anna sille pyssy, ja sinä saat Austerlitzin. Se oli Napoleonin parhain selkänöja ja Dantonin apujoukko. Onko kysymys isänmaasta? se rupeaa sotamieheksi; onko kysymys vapaudesta? se repii katukivityksen. Varo! sen tukka törröttää vihasta kuin sankarirunoelmissa; sen mekko muuttuu sotapaidaksi. Pidä silmäsi auki. Ensimmäisestä vastaan sattuvasta Greneta-kadusta tekee se Kaudinummin solan.[42] Kun hetki on lyönyt, suurenee tämä etukaupunkilainen, tämä pikku-mies nousee, ja hänen katseensa palaa tulenlieskana, ja hänen henkäyksensä ulvoo myrskynä, ja tästä heikosta rinnasta lähtee tuuli, joka kykenee järäyttämään Alppien seiniä. Pariisin etukaupunkien asukkaan avulla vallottaa kansan suuriin laumoihin levinnyt vallankumous Euroopan. Hän laulaa, se on hänen ilonsa. Suhtauta hänen laulunsa hänen luontoonsa, niin näet! Niin kauvan kun hänen mielilaulunaan on vain Carmagnole,[43] kukistaa hän vain Ludvig XVI:n; pane hänet laulamaan Marseillaisia, ja hän vapauttaa koko maailman.

Kirjotettuamme nämä muistutukset Anglèsin tiedonannon reunaan, palaamme neljään iloiseen pariimme taas. Kuten olemme jo maininneet, oli päivällinen päättymäisillään.

6.

Luku, missä lempi lekkuu.

Pöytäpuhelut ja lemmenkuhertelut, toisia on yhtä vaikea tavoittaa kuin toisiakin; lemmenkuhertelut ovat kuin pilvenhattaroita, pöytäpuhelut kuin savukiemuroita.

Fameuil ja Dahlia livertelivät yksissä; Tholomyès joi, Zéphine nauroi, Fantine hymyili. Listolier puhalteli Saint-Cloudista ostamaansa puutorvea. Favourite katseli hellästi Blachevelleä ja sanoi:

"Blachevelle, minä jumaloin sinua!"

Siitä sai Blachevelle aiheen kysäistä:

"Mitä tekisit, Favourite, jos minä en sinua enää rakastaisi?"

"Minäkö?" huudahti Favourite. "Ah! Älä puhu semmoisia, älä edes leikilläsi! Jos Sinä lakkaisit minua rakastamasta, juoksisin minä Sinun perässäsi, minä kynsisin Sinua, minä repisin silmät päästäsi, minä Sinut vesin valaisin, minä toimittaisin Sinut linnaan".

Blachevelle hymyili ylen tyytyväisenä miehen hekumoivaa hymyä, jonka itserakkautta on kutkuteltu. Favourite jatkoi:

"Niin, minä huutaisin poliisia! Ah! Kyllä minä melun nostaisin! Sinä pahanilkinen!"

Blachevelle heittäytyi ylen ihastuneena tuolillaan takanojaan ja sulki ylpeästi molemmat silmänsä.

Syödessään jutteli Dahlia hiljaa Favouritelle yleisen melun lomassa.

"Oikeinko Sinä häntä tosiaan jumaloit, tuota Blachevelleäsi?"

"Minä inhoan häntä!" vastasi Favourite samalla äänellä, tarttuen uudestaan haarukkaansa. "Hän on saita. Minä rakastan sitä pikkumiestä siellä meidän taloa vastapäätä. Hän on hyvin hauska, se nuori mies, tunnetko hänet? Näkee heti, että hänellä on näyttelijän lahjoja. Minä pidän kovin näyttelijöistä. Heti kun hän tulee kotiinsa, sanoo hänen äitinsä: 'Ah! Hyvä Jumala! Nyt sitä ei taas saa olla rauhassa. Hän rupeaa taas huutamaan. Mutta, ystävä rakas, Sinähän teet minut vallan hulluksi!' — Ja kuitenkin menee hän tuohon taloon, tuolle rotta-ullakolle, tuohon pimeään pesään, ihan katon rajaan — laulamaan, lausumaan, ties mitä tekemään, niin että kuuluu aina alas asti! Hän ansaitsee jo frangin päivässä kirjoittelemalla puhtaaksi erään asianajajan juttupapereita. Hän on entisen Saint-Jacques-du-Haut-Pas kirkon lukkarin poika. Ah! hän on niin hauska. Hän pitää minusta niin mahdottomasti, että

kun hän kerran näki minun valmistavan pannukakkutaikinaa, sanoi hän minulle: "*Neito, tehkää kakkuja hansikkaistanne ja minä syön ne*". Ei semmoisia osaakaan muut puhua kuin taiteilijat. Ah! hän on niin hauska. Minä tulen tässä ihan hulluksi tuon pikkumiehen takia. Mutta samantekevä, minä sanon Blachevellelle, että minä häntä jumaloin. Mikä suunnaton valhe! Kuuletko? mikä suunnaton valhe!"

Favourite pysähtyi hetkeksi ja jatkoi taas:

"Näetkös, Dahlia, minua niin murhe painaa. Koko kesänkin vain sataa ja sataa, tuuli minua kiukuttaa, tuuli saattaa minut raivoon, Blachevelle on aika visukinttu, tuskin saa torilta silpoherneitä, ei oikein tiedä, mitä söisi, minä olen tullut raskasmieliseksi, niinkuin englantilaiset, voikin on niin kallista! ja sitten, katsos, se on suorastaan illettävää: me syömme päivällistä huoneessa, missä on sänky, se panee minut inhoomaan koko elämää."

7.

Tholomyèsin viisaus.

Toisten laulaa hoilotellessa haastelivat toiset täyttä päätä ja kaikki yht'aikaa; kaikki oli yhtenä mellakkana. Tholomyès sekaantui asiaan.

"Älkäämme puhelko puita heiniä eikä liian sukkelaan!" huudahti hän. "Punnitkaamme sanojamme, jos tahdomme niillä häikäistä. Ei tule liian paljon puhua päin tuulta, sillä se tyhjentää henkeä niin vietävästi. Vierivä kivi ei sammaloitu. Hyvät herrat, ei kiirettä. Yhdistäkäämme ylevyyttä mässäykseenkin; syökäämme hartaudella; kiiruhtakaamme hitaasti. Älkäämme, hätäilkö. Katsokaa kevättä; jos se liiaksi kiiruhtaa, niin se polttaa siipensä, se paleltuu. Liika into tappaa persikkapuut ja aprikosit. Liika into tappaa hyvien päivällisten suloiset nautinnot ja ilot. Ei siis hätiköimistä, hyvät herrat! Grimod de la Reynière on samaa mieltä kuin Talleyrand".

Äkäistä murinaa kuului joukosta.

"Tholomyès, jätä meidät rauhaan", sanoi Blachevelle.

"Alas tyranni!" sanoi Fameuil.

"Bombarda, Bombance ja Bamboche"![44] huusi Listolier.

"Nyt on sunnuntai", jatkoi Fameuil.

"Emmekä me ole hutikassa", lisäsi Listolier.

"Tholomyès", virkahti Blachevelle, "katsoppas minun levollista oloani".

"Sen Sinä oletkin markiisi",[45] vastasi Tholomyès.

Tällä keskinkertaisella sanaleikillä oli sama vaikutus kuin kivellä, joka molskahtaa lätäkköön. Markiisi de Montcalm oli kuuluisa kuningasmielinen niihin aikoihin. Kaikki sammakot vaikenivat.

"Ystävät", huudahti Tholomyès äänen painolla miehen, joka jälleen pitelee valtikkaansa, "tyyntykää. Ei tästä pilvistä pudonneesta sanaleikistä pidä niin kovin hämmästyä. Ei kaikki, mikä tuolla lailla putoo, ole välttämättä ihastuksen ja kunnioittamisen arvoista. Sanaleikki on lentävän hengen ulostus. Kurja kompa putoo, välipä sillä mihin pudonneekin; ja haudottuaan tyhmyyden, häipyä henki taivaan sineen. Vaalea pilkku, joka räiskähtää kalliolle, ei estä kondorikotkaa liitelemästä taivaan avaruuksissa. Olkoon kaukana minusta kaikki sanaleikin herjaus! Minä arvostan sitä ansion mukaan; en hituistakaan enemmän. Kaikki, mitä löytyy jalointa, ylevintä ja viehättävintä ihmiskunnassa ja ehkäpä ihmiskunnan ulkopuolellakin, kaikki ovat sepittäneet sanaleikkejä. Kristus teki sanaleikin Pyhästä Pietarista, Mooses lisäkista, Aischylos Polyneikeesta, Kleopatra Oktaviasta. Ja huomatkaa, että Kleopatran sanaleikki sepitettiin Aktiumin taistelun edellä, ja ett'ei ilman sitä kukaan enää muistaisi Torynen kaupunkia, jonka kreikkalainen nimi merkitsee kauhaa. Tämän selvitettyämme, palaan varotuspuheeseeni. Veljeni, toistan vielä kerran: ei hätiköimistä, ei reuhtomista, ei liikanaisuutta, ei edes kompasanoissa, sukkeluuksissa, sutkauksissa eikä kummailussa. Kuulkaa minua, sillä minä olen viisas kuin Amphiaraos[46] ja kaljupäinen kuin Caesar. Rajansa täytyy kaikella olla, yksinpä sanansaivarruksellakin. *Est modus in rebus*. Rajansa täytyy kaikella olla, yksinpä päivälliselläkin. Te pidätte kovin omenaleivoksista, neitiseni, mutta älkää silti tulko ahmateiksi. Yksinpä omenaleivoksissakin tulee olla järkeä ja taidetta. Ahmattuus rankaisee ahmatin. Herkkuruoka kostaa herkkusuulle. Huonon ruuansulatuksen määräsi Jumala saarnaamaan siveysoppia vatsoille. Ja muistakaa tämä: kaikilla meidän intohimoillamme, yksinpä rakkaudellakin, on vatsa, jota ei tule liiaksi täyttää. Kaikissa asioissa täytyy osata kirjottaa oikeaan aikaan sana *loppu*, täytyy hillitä itseänsä, kun niiksi tulee, panna ruokahalunsa lukkoon, tynnyttää mielikuvituksensa ja hilautua omille tanhuvilleen. Viisas on se, joka osaa määrättyllä hetkellä ottaa itsensä vangiksi. Luottakaa hiukankin minuun. Vaikka minä olen opiskellutkin hitusen oikeustiedettäni, mikäli tutkinnoistani käy selville, vaikka tiedänkin, mikä erotus on olemassa selvän ja epäselvän riitajutun välillä, vaikka olenkin puolustanut latinankielistä väitöskirjaani tavasta, millä kidutuksia toimitettiin Roomassa Munatius Demention ollessa yleisten varojen hoitajana, vaikka minusta kaiken todennäköisyyden mukaan tuleekin tohtori, niin ei siitä suinkaan välttämättömästi seuraa, että minä olen pölkkyä. Minä suosittelen siis Teille

kohtuutta himojenne tyydyttämisessä. Niin totta kuin nimeni on Félix Tholomyès, puhun minä painavia asioita. Onnellinen se, joka silloin kun hetki on lyönyt, taipuu sankarillisesti kohtaloonsa ja luopuu kaikesta kuin Sulla tai Origenes".

Favourite kuunteli syvällä hartaudella.

"Félix!" sanoi hän. "Miten kaunis sana! Pidän kovin siitä nimestä. Se on latinaa. Se merkitsee samaa kuin Prosper".

Tholomyès jatkoi:

"Jalot kansalaiset, herrat, ritarit, ystävät! Ell'ette tahdo antaa tutkaimen pistää sydämeenne, jos Te tahdotte pidättyä häävuohteesta ja uhmata rakkautta, niin ei mikään ole yksinkertaisempaa. Kas tässä ohjeet: sitruunavettä, ylenmääräistä ponnistelua, pakkotyötä, näännyttäkää itsenne, laahatkaa rautapuntteja jaloissanne, älkää nukkuko, valvokaa, ajakaa kitaanne salpietari-juomia ja lumpeenkukista valmistettuja lääkekeitoksia, nieleskelkää unikko- ja selja-nesteitä, noudattakaa ankaraa ruokajärjestystä, nähkää nälkää, lisätkää siihen kylmät kylvyt, lääkekasvihauteet, lyijylaatan käyttämiset, lyijyvesi-huuhtelut ja etikkakääreet".

"Minä valitsen mieluummin naikkosen", sanoi Listolier.

"Naikkosen!" jatkoi Tholomyès. "Älkää häneen luottako! Onneton se, joka heittäytyy naisen häilyvän sydämen valtaan! Nainen on petollinen ja viekas. Hän inhoo käärmettä ammatti-kateudesta. Käärme on hänelle yhtä kiusallinen kuin kauppiaalle läheinen myymälä".

"Tholomyès", huudahti Blachevelle, "Sinä olet juovuksissa!"

"Jopa hittoja!" sanoi Tholomyès.

"No, sitten pistä iloksi taas!" jatkoi Blachevelle.

"Siihen suostun", vastasi Tholomyès.

Ja täytettyään lasinsa nousi hän puhumaan:

"Kunniata viinille! *Nunc te, Bacche, canam!*[47] Anteeksi, hyvät neitokset, se on espanjaa. Ja todistus, señoras,[48] on tämä: millainen kansa, sellainen viiniastia. Kastilialainen mitta vetää kuusitoista litraa, Alicanten astia kaksitoista, Kanarian saarten tynnyri kaksikymmentäviisi, Balearilainen vannenieikka kaksikymmentäkuusi ja tsaari Pietarin saapas kolmekymmentä. Eläköön tämä tsaari, joka oli suuri, ja eläköön hänen saappaansa, joka oli vielä suurempi! Hyvät neitokset, ystävän neuvo: Erehtykää naapurinne suhteen, jos niin hyväksi näette. Rakkauden ominaisuuksiin

kuuluu myös erehtyminen. Lemmen ei sovi kyyristellä ja kuikutella kuin englantilaisen palvelustytön, jolla on luuvalo polvessa. Ei se lemmelle sovi, sen erehdys on iloista laatua, tuon ihanan lemmen! On sanottu: erehtyminen on inhimillistä; mutta minä sanon: voimakkainkin jumala lankee lemmen pauloihin. Hyvät neitokset, minä jumaloin Teitä kaikkia. Oi Zéphine, oi Joséphine, Te ylen sievä nauru-naama, Te olisitte ihastuttava, ell'ei Teidän muotonne olisi volahtanut hiukan viistoon. Teillä olisi koko somat kasvot, mutta näyttää siltä, kuin olisi Teidän päällenne satuttu joskus epähuomiossa istahtamaan. Mitä Favouriteen tulee, oi Te vedenneidot ja runottaret! niin päivänä muuanna, kun Blachevelle yritteli kulkea Guérin-Boisseaun katuojan yli, näki hän erään kauniin tytöntyyppikän, jolla oli valkoiset, kireälle pingotetut sukat ja joka näytteli sääriään. Tämä alkunäytös miellytti Blachevelleä, ja hän rakastui. Neito, jota hän rakasti, oli Favourite. Oi Favourite, Sinulla on joonilaiset huulet! Ennen vanhaan oli muuan kreikkalainen maalari Euphorion, jota kutsuttiin huulien maalariksi. Tämä kreikkalainen yksin olisi ollut kyllin arvokas maalaamaan Sinun suusi. Kuule! ennen Sinua ei ollut olemassa ainuttakaan Jumalan luomaa olentoa, joka olisi sen nimen ansainnut. Sinun on määrä saada omena kuin Venus tai syödä se kuin Eeva. Kauneus alkaa sinusta. Mainitsin juuri Eevan; Sinä hänet loit. Sinun tulee saada patentti keksimästasi kauniista naisesta. Oi Favourite, minä herkeän sinuttelema Teitä, koska nyt vaivun runoudesta jokapäiväisyyteen. Te puhuitte nimestäni äsken. Se liikutti minua suuresti. Mutta keitä lie enemmekin, älkäämme luottako nimiin. Ne voivat erehtyä. Minun nimeni on Félix,[49] enkä minä kuitenkaan ole onnellinen. Sanat valehtelevat. Älkäämme hyväksykö sokeasti kaikkea, mitä ne koettavat meille uskotella. Olisi aika hullua tilata Lüttichistä korkkeja ja Pausta[50] hansikkaita. Miss Dahlia, Teidän sijassanne laittaisin minä nimekseni Rosa. Kukan tulee tuoksuta hyvältä ja naisella tulee olla henkevyyttä. Minä en puhu mitään Fantinesta, sillä hän on tuollainen uneksija, haaveilija, tuollainen mietiskelevä, herkkätunteinen sielu. Hän on haamu, jolla on vedenneidon muoto ja nunnan kainous, joka on eksynyt neulojatyön erhepoluille, mutta joka pakenee mielikuvitelmain turviin, joka laulaa ja rukoilee ja tähystelee taivaan sineen liioin itsekään tietämättä, mitä hän näkee ja mitä hän tekee, ja joka silmät ylöspäin kohotettuina harhailee yrttitarhassa, missä löytyy enemmän lintuja kuin niitä todellisuudessa onkaan! Oi Fantine, huomaa tämä: minä Tholomyès, minäkin olen vain harhakuvitelma. Mutta hän ei minua edes kuule, tuo haaveiden kultakutri neito! Muuten on kaikki hänessä raitista, suloista, nuorta, hempeää aamun valaistusta. Oi Fantine, Te, jonka nimenä ansaitsisi olla Päivikki tai Helmi, Te olette kaikkein kaunein Itämaan nainen. Hyvät neitokset, toinen neuvo: Älkää menkö milloinkaan naimisiin; avioliitto on kuin ymppioksa: se joko kasvaa tai kuihtuu; älkää antautuko moisen uhkan alaisiksi. Mutta mitä minä tässä loruilenkaan! Hukkaan ne kuitenkin kaikki puheet menevät. Tytöt ovat parantumattomia siitä

naimavimmastaan; ja vaikka me viisaat mitä puhuisimme, ei se lainkaan estäisi kaikkia ompelijattaria ja kengäntikkaajia uneksimasta jalokivin koristetusta aviosiiipasta. No niin, pitäkööt hyvänään. Mutta, kaunokaiseni, muistakaa tämä: Te syötte liiaksi sokuria. Teillä ei ole muuta vikaa, oi naiset, kuin se, että Te aina pureskelette sokuria. Oi sinä nakertava sukupuoli, sinun pienet sievät valkoiset hampaasi jumaloivat sokuria. Mutta kuulkaa tarkkaan: sokuri on laji suolaa. Kaikki suolat kuivaavat. Sokuri on kuivaavin kaikista suoloista. Se imee valtasuonten läpi veren mehut, siitä johtuu veren sakeutuminen ja lopulta jähmettyminen; sitten tulevat tuberkeli-basillit keuhkoihin; sitten tulee kuolema. Ja sentähden juuri päätyykin sokeritauti keuhkotautiin. Älkää siis nakerrelko sokuria, ja Te saatte elää! Käänny nyt miesten puoleen. Hyvät herrat, tehkää valloituksia. Ryöstäkää vähääkään välittämättä hentut toinen toisiltanne. Pyydystäkää, kiertäkää. Rakkausasioissa ei tunneta ystävää. Kaikkialla, missä vain kaunis nainen löytyy, on taistelu käymässä. Armoa ei anneta lainkaan, kamppailu tapahtuu elämästä ja kuolemasta! Kaunis nainen on *casus belli*;^[51] kaunis nainen vie oikopäätä vihollishyökkäyksiin. Kaikkiin historian sotaselkkauksiin on ollut aiheena hameväki. Nainen kuuluu oikeudenmukaisesti miehelle. Romulus ryösti sabinittaret, Wilhelm ryösti saksittaret, Caesar ryösti roomattaret. Mies, jolla ei ole kainaloista kanaa, väijyy kuin korppikotka muiden lemmityisiä. Ja mitä minuun, mitä kaikkiin noihin kovan onnen leskiin tulee, niin huudahdan minä ylpeästi kuin ennen Bonaparte Italian armeijalleen: 'Sotilaat, Teiltä puuttuu kaikki. Vihollisella on kaikki'".

Tholomyès taukosi puhumasta.

"Puhalla, Tholomyès", sanoi Blachevelle.

Samassa alkoi Blachevelle Listolierin ja Fameuilin avustamana venyvällä sävelellä laulaa tuollaista renkutusta, jotka muodostuvat ensimmäisistä päähän pälkähtävistä sanoista, joissa on loppusointuja tavattomasti tai ei ensinkään, joissa on yhtä paljon järkeä kuin puiden huojunnassa tai tuulen kohinassa, jotka syntyvät tupakansavussa ja häviävät, haihtuvat sen mukana. Kuuntelijajoukko vastasi siis seuraavalla pätkällä Tholomyèsin ylevään puheeseen:

Kyllä ne taatot pistivät tarjolle runsaasti rahaa, ja paaviksi Clermontin ristivät, eivät arvata voineet pahaa. Mut haljeta siin' oli äijäin sappi, kun Clermont ees ei ollut pappi, ei ollut pappi möhömaha, ei auttanut raha, ja sep' oli paha!

Tämä ei ollut suinkaan omiaan jäähdyttämään Tholomyèsin hehkuvaa puheintoa; hän tyhjensi lasinsa, täytti sen taas ja jatkoi:

"Alas viisaus! Unohtakaa kaikki, mitä olen sanonut. Älkäämme olko viisaita, viisastelevia eikä vitsailevia. Minä kohotan maljani hilpeyden kunniaksi; olkaamme hilpeitä! Täydentäkäämme lakitieteellisiä opinnoitamme hassuilla kujeilla ja ruumiin ravinnolla. Olkoon ruokalistassamme pykäliä tiheässä kuin roomalaisissa lakikokoelmissa. Olkoon Justinianus koiras ja Mässäys naaras! Ilot pohjaan asti! Elä, oi luomakunta! Maailma on suuri timantti. Minä olen onnellinen. Linnut ovat hämmästyttäviä. Mikä juhla kaikkialla! Satakieli antaa laulajaisia ilmaiseksi. Kesä, minä tervehdän Sinua! Oi Luxembourg! Oi miten Kuningattaren katu ja Tähtitornin puistokuja ovat runollisia! Oi noita uneksivia vahtisotilaita! Oi noita viehättäviä lapsen tyttöjä, jotka pienokaisiaan vartioidessaan huvittelevat uusia luonnostelemalla! Minä ihastuisin Amerikan heinäaavikkoihin, ell'ei olisi Odéonin kaarikäytäviä. Minun sieluni liihottelee aarniometsissä ja rajattomilla lakeuksilla. Kaikki on kaunista. Kärpäset surisevat valovirroissa. Kolibrin sulat välkkyvät auringossa. Suutele minua, Fantine!" Hän erehtyi ja suuteli Favouritea.

8.

Hevosen kuolema

"Édonilla saa paljon parempia päivällisiä kuin Bombardalla", huudahti Zéphine.

"Kyllä minä annan etusijan Bombardalle", selitti Blachevelle. "Täällä on hienompaa, ylellisempää. Näittekö sitäkin salia siellä alhaalla. Peilejä seinät täynnä".

"Oli mitä oli", sanoi Favourite, "ruoka se sittenkin on pääasia".

Blachevelle ei hellittänyt:

"Katsokaahan vain veitsiäkin. Päät ovat hopeata Bombardalla, luuta Édonilla. Ja hopeahan on tietääkseni arvokkaampaa kuin luu".

"Paitsi niiden mielestä, joiden on leuka hopeasta", huomautti Tholomyès.

Hän tarkasteli sillä hetkellä Invalidi-kirkon kupua, joka näkyi Bombardan akkunoista.

Pieni äänettömyys.

"Tholomyès!" huusi Fameuil, "meillä oli tässä juuri hiukan väittelyä, Listolierilla ja minulla".

"Väittely on hyvä", vastasi Tholomyès, "mutta tora on parempi".

"Me väittelimme viisaustieteestä".

"Vai niin".

"Kumpi sinun mielestäsi ansaitsee etusijan, Descartes vai Spinoza?"

"Désaugiers",[52] vastasi Tholomyès.

Annettuaan tämän selvityksen joi hän pari kulausta ja jatkoi:

"Minä siis suostun elämään. Kaikki ei ole vielä loppunut maan päällä, koska vielä tapaa paljon päättömiä puheita. Minä kiitän siitä kuolemattomia jumalia. Valehdellaan, mutta nauretaan. Vakuutetaan, mutta epäillään. Järkipäätelmät synnyttävät odottamattomia tuloksia. Se on kaunista. Niitä löytyy vielä täällä murheen laaksossa ihmisiä, jotka osaavat hauskaasti avata ja sulkea välähtävän väitteen ihmelippaan. Tämä neste, hyvät neitoseni, jota Te niin rauhallisina kaatelette kurkkuunne, on Madeiran viiniä, tietäkää se, kasvanutta Coural das Freirasin rinteillä, vuoren, joka kohooa kolmesataaseitsemäntoista sylvä meren pinnan yläpuolelle! Huomatkaa siis, mitä juotte! Kolmesataaseitsemäntoista sylvä neljästä frangista viidestäkymmenestä centimestä!"

Fameuil keskeytti uudestaan:

"Tholomyès, Sinun mielipiteesi ovat laki. Kuka on Sinun lempikirjailijasi?"

"Ber..."

"-quin"?[53]

"Ei, -choux".

Ja Tholomyès jatkoi:

"Kunniaa Bombardalle! Hän olisi Elefantin Munophiin veroinen, jos hän voisi tarjota minulle jonkun itämaalaisen runoilija-tanssijattaren, ja Thygelion Kaironeialaisen vertainen, jos hän voisi toimittaa minulle hetairan, sillä, hyvät herrat, niitä löytyi Bombardoja jo Kreikassa ja Egyptissä. Apulejus sen meille ilmottaa. Voi surkeutta! Aina vain samaa eikä koskaan mitään uutta. Luojan luomakunnassa ei ole enää mitään julkaisematonta! *Nil sub sole novum*,[54] sanoo Salomo. *Amor omnibus idem*,[55] sanoo Virgilius. Ja pariisilainen ylioppilas astuu hentuineen Saint-Cloudin soutuveneeseen aivan samalla tavalla kuin Perikles astui Aspasiensa kanssa laivaan purjehtiakseen sota-aluksiansa etunenässä Samos-saarille. Viimeinen sana. Tiedättekö, neitoseni, kuka Aspasia oikeastaan oli? Vaikka hän elikin aikaan, jolloin ei naisilla vielä ollut sielua, oli hänellä kuitenkin ihana sielu, ruusun ja purppuran

hohtoinen sielu, hehkuvampi kuin tuli, raikkaampi kuin aamurusko. Aspasia oli olento, jossa naisen kaksi äärimäisintä vastakohtaa yhtyivät: hän oli prostitueerattu jumalatar. Hänessä oli Sokratesta, mutta enemmän Manon Lescauta. Aspasia oli luotu sen tapauksen varalle, että Prometheus tarvitsisi ilotyttöä".

Kerran vauhtiin päästyään, olisi Tholomyèstä ollut vaikea pysähyttää, ell'ei muuan hevonen olisi juuri samassa hetkessä kuukertunut rantakadulle. Vankkurit ja puhuja pysähtyivät kuin naulaan. Hevonen oli vanha Beaucelainen tamma, laiha ja tapettava, joka kiskoi painavia vankkureita. Päästyään Bombardan kohdalle oli nääntynyt, menehtynyt elukka kieltäytynyt menemästä etemmäksi. Tapaus oli houkutellut väkeä paikalle. Tuskin oli kiukuissaan kiroileva ajaja ehtinyt soveliaalla painolla lausua asianomaisen voimasanan: *lemmon koni!* jota säesti säälimätön ruoskanisku, ennenkuin koni todellakin kaatua kupsahti eikä enää noussut. Ohikulkijain melutessa ja huutaessa kääntyivät Tholomyèsinkin iloiset kuulijat katsomaan, ja Tholomyès käytti tilaisuutta päättääkseen puheensa seuraavalla surumielisellä säkeistöllä:

On kohtalo kiesien, kuomujen
vain ränstyä loppuun,
ja luuskalla elämä luuskien:
työn hukkaa hoppuun!

"Hevos-raukka", huokasi Fantine.

Ja Dahlia huudahti:

"Nyt tuo Fantine rupeaa tässä säälittelemään hevosiakin! On sitä sekin mokoma!"

Mutta Favourite pani kätensä ristiin rinnalle, nakkasi päätään taakse päin, katsoi tiukasti Tholomyèsiin ja virkkoi:

"Entäs yllätys?"

"Aivan oikein. Aika on tullut", vastasi Tholomyès. "Hyvät herrat, hetki on lyönyt, jolloin meidän tulee valmistaa näille neitosille yllätys. Hyvät neitokset. Teidän tulee odottaa meitä hetkinen".

"Se alkaa suudelmalla", sanoi Blachevelle.

"Otsalle", lisäsi Tholomyès.

Kukin painoi vakavana suudelman neitosensa otsalle; sitten astuivat he kaikki toinen toisensa jälkeen ovelle, sormi huulilla.

Favourite paukutti käsiään heidän poistuessaan.

"Se tuntuu hauskalta nyt jo", sanoi hän.

"Älkää viipykö kovin kauvan", pyyteli Fantine. "Me odotamme Teitä".

9.

Hauskan leikin hauska loppu.

Jäätyään yksin asettuivat neitokset parittain akkunoille kyynäspäittensä nojaan, kurkottelivat, lavertelivat akkunasta toiseen.

He näkivät nuorukaisten käsikoukkua poistuvan Bombardan kapakasta; ylioppilaat kääntyivät, viittoivat heille naureskellen ja hävisivät sitten tuohon sunnuntain pölyiseen sekamelskaan, joka aina kerran viikossa valtaa Champs-Élyséen.

"Älkää viipykö kauvan!" huusi Fantine.

"Mitähän ne meille tuovat?" sanoi Zéphine.

"Varmaankin jotain oikein sievää", sanoi Dahlia.

"Mutta sen pitäisi olla kultaa", virkkoi Favourite.

Pian veti heidän huomionsa puoleensa rantakadun vilinä ja liikenne, joka näkyi suurten puiden oksain välitse ja joka huvitti heitä aika tavalla. Oli juuri posti- ja matkustajavaunujen lähtöaika. Melkein kaikki etelän ja lännen kyytivaunut kulkivat silloin Champs-Élyséen kautta. Useimmat seurasivat rantakatua ja ajoivat Passyn portin kautta. Joka hetki rämistivät läpi kansanjoukon valtavat, keltaisen ja mustan kirjaviksi maalatut, raskaasti kuormatut matkalaukkujen, myttyjen ja säkkien peittämät vaunut, joita laitettiin lähtökuntoon melulla ja pauhulla. Pää toisensa jälkeen pilkisti niistä esiin, ne tärisyttivät maata, ne muuttivat koko katukivityksen säkenöiväksi tuliraudaksi, ne syöksivät kipunoita kuin pajanahjo, ja pöly tuprusi savupilvinä, kun ne raivoavan myrskyn tavoin nelisivät tiehensä. Tämä meteli ja melske huvitti tyttöjä. Favourite huudahti:

"Mikä räikinä ja ryskinä! Tuntuu aivan kuin laahattaisi suuria rautakahlekimppuja".

Sattuipa silloin, että muuan vaunu, jota oli vaikea erottaa tiheiden jalavain välitse, pysähtyi hetkiseksi ja lähti sitten taas täyttä laukkaa. Tämä ihmetytti Fantinea.

"Kummallista!" sanoi hän. "Minä luulin, ett'eivät postivaunut pysähdy koskaan".

Favourite nosti olkapäitään.

"Tuo Fantine on hämmästyttävä! Oikein sitä ihmeekseen katselee. Häntä kummastuttavat yksinkertaisimmatkin seikat. Otaksukaamme, että minä olen

matkustaja; minä sanon postivaunujen ajajalle: minä menen hiukan edeltä, ottakaa minut siitä rantakadulta ohi kulkeissanne. Ajaja näkee minut, pysähtää ja ottaa minut vaunuihin. Sellaista sattuu joka päivä. Sinä et tunne lainkaan elämää, tyttöseni".

Näin kului hetkinen aikaa. Äkkiä säpsähti Favourite kuin unesta herätessään.

"No mutta yllätys?" pääsi häneltä.

"Totta tosiaankin!" virkkoi Dahlia. "Tuo kuuluisa yllätys?"

"He viipyvät niin kauvan!" sanoi Fantine.

Juuri kun Fantine pääsi näin huokaamasta, astui sisään sama viinuri, joka oli päivällispöydänkin kattanut. Hänen kädessään näkyi jotain kirjeentapaista.

"Mikä se?" kysyi Favourite.

Viinuri vastasi:

"Se on muuan paperi, jonka herrat jättivät Teille".

"Miksi ette tuonut sitä heti?"

"Koska herrat kielsivät antamasta sitä Teille ennen kuin tunnin kuluttua", selitti viinuri.

Favourite tempasi paperin viinurin käsistä. Se oli todellakin kirje.

"Kas vaan!" sanoi hän. "Ei ole lainkaan osotetta. Mutta päälle on kirjoitettu näin:

"Tämä on nyt se yllätys".

Hän avasi kirjeen nopeasti, kiehitti sen levälleen ja luki (hän osasi lukea):

"Oi lemmittymme!

"Tietäkää, että meillä on vanhemmat. Vanhemmista ette Te paljoa käsitä. Niitä kutsutaan isäksi ja äidiksi siviililain, lasten ja siveyden nimessä. Nyt nämä vanhemmat vaikeroivat, nämä vanhukset vaativat meitä luokseen, nämä hyvät äijät ja nämä hyvät eukot kutsuvat meitä tuhlaajapojiksi, he toivoisivat jälleen näkevänsä meidät ja he teurastavat vasikan meidän kunniaksemme. Me tottelemme heitä, koska kuljemme hyveen teitä. Hetkenä, jolloin Te tätä luette, kiidättää viisi tulista hevosta meitä isiemme ja äitiemme helmaan. Me pötkimme käpälämäkeen, niinkuin Bossuet sanoo. Me lähdemme, me olemme jo lähteneet. Me pakenemme Laffitten sylissä ja Caillardin siivillä. Toulousen postivaunut tempaavat meidät kadotuksen kuilusta, ja kadotuksen kuilu olette Te, oi meidän ihanat armaamme. Me palaamme yhteiskuntaan, velvollisuuteen ja järjestykseen jälleen, täyttä neliä, kolme lieutä tunnissa. Isänmaan

etu vaatii, että meistä tulee, kuten kaikista ihmisistä, maaherroja, perheen-isiä, metsänhoitajia ja valtioneuvoksia. Kunnioittakaa meitä. Me uhraamme itsemme. Itkekää meitä lyhyt hetki ja täyttäkää tilamme nopeasti. Jos tämä kirje Teitä kiusaa, niin kostakaa se sille. Hyvästi.

"Lähes kahden vuoden ajan olemme Teidän onnessanne huolehtineet.
Älkää meitä siitä vihatko.

"Allekirjottaneet:

"Blachevelle".
"Fameuil".
"Listolier".
"Félix Tholomyès".

"*Jälkikirjotus*: Päivällinen on maksettu".

Tytöt katsahtivat toisiinsa.

Favourite katkaisi ensimmäiseksi äänettömyyden.

"No niin!" huudahti hän. "Se on joka tapauksessa sangen hauska kepponen".

"Tämä on hyvin hassunkurista", sanoi Zéphine. "Blachevelle on varmaankin tämän keksinyt", jatkoi Favourite. "Minä vallan häneen rakastun. Heti kun lähtee, heti lempi syttyy. Siinä koko juttu".

"Ei", sanoi Dahlia, "kyllä tämä kuje on lähtenyt Tholomyèsin päästä. Se on niin hänen tapaistaan".

"Jos niin on asianlaita", jatkoi Favourite, "niin kuolema Blachevellelle ja eläköön Tholomyès!"

"Eläköön Tholomyès!" huusivat Dahlia ja Zéphine.

Ja he räjähtivät nauruun.

Fantine nauroi muiden mukana.

Hetkistä myöhemmin itki hän huoneeseensa saavuttuaan. Tämä oli ollut hänen ensi lempensä, niinkuin olemme maininneet. Hän oli antautunut Tholomyèsille, kuin miehelleen ikään, ja hänellä oli lapsi.

NELJÄS KIRJA

KUN USKOO, NIIN USEIN MENETTÄÄ

1.

Äiti tapaa äidin.

Tämän vuosisadan ensimmäisellä neljänneksellä löytyi Montfermeilissä Pariisin lähellä muuan kapakka, jota ei nykyään enään ole olemassa. Tätä kapakkaa pitivät Thénardier-nimiset ihmiset, mies ja vaimo. Se sijaitsi pienen Leipurin kadun varrella. Oven päälle oli seinään naulattu laudankappale. Tälle puulevylle oli maalattu jotakin, mikä näytti siltä kuin olisi mies kantanut selässään toista miestä, jolla oli suuret kultaiset, levein hopeatähdin koristetut kenraalin olkalaput; punaiset pilkut esittivät verta, muu osa taulua oli pelkkää savua ja tarkotti otaksuttavasti taistelua. Alareunassa oli kirjoitus: *Waterloon Kersantti*.

Mikään ei ole tavallisempaa kuin kuormarattaat tai vankkurit majatalon ovella. Mutta ne ajoneuvot, tai oikeammin sanoen ne ajoneuvojen jätteet, jotka eräänä keväiltana vuonna 1818 salpasivat katua Waterloon Kersantin kapakan edustalta, olisivat jyrkyydellään varmaankin vetäneet jonkun ohikulkevan maalarin huomion puoleensa.

Ne olivat tuollaisten kuormarattaiden etuosa, joita metsäseuduissa käytetään lautojen ja puunrunkojen kuljettamiseen. Näihin eturattaisiin kuului valtava rauta-akseli, johon liittyi raskas vehmaro ja jota kantoi kaksi suunnattoman suurta pyörää. Kokonaisuus teki jyrkän, musertavan, muodottoman vaikutuksen. Niitä olisi luullut jättiläiskanuunan telineiksi. Raiteista ryöpsähtänyt kura oli pyöriin, puolapuihin, kappoihin, akseliin ja vehmaroon muodostanut ruman, kellertävän kerrostuman, melkein samanlaisen, jolla usein näkee tuomiokirkkoja koristetun. Puuta ei erottanut loan alta eikä rautaa ruosteelta. Akselista riippuivat suunnattomat rautavitjat, jotka olisivat sopineet vangitulle Goljatile. Nämä kahleet panivat ajattelemaan, ei lankkuja, joita niiden oli määrä kuljettaa, vaan mastodontteja ja mammutteja, joita ne olisivat kyyneet pitelemään; ne muistuttivat mieleen rangaistusvankilaa, mutta jättiläismäistä, yli-inhimillistä, ja vain joku hirmuolento näytti voivan niitä liikutella. Homeros olisi niihin kahlinnut Polyphemoon ja Shakespeare Calibanin.

Miksi olivat nämä eturattaat tällä kadulla? Ensiksi: katua sulkemassa; toiseksi: ruostumassa. Vanhassa yhteiskuntajärjestyksessä löytyy myös joukko laitoksia, joita näin kulkeissaan tapaa taivasalla ja joilla ei olemiseensa ole sen parempia perusteita.

Vitjojen keskiosa riippui akselin alla jokseenkin lähellä maata, ja tässä taiveessa, ikäänkuin nuorakeinussa, istui tuona iltana kaksi pientä tyttöstä, toinen noin kahden ja puolen vuoden vanha, toinen suunnilleen kahdeksantoista kuukauden, pienempi

hellästi suuremman sylissä. Osavasti sidottu liina esti heitä putoamasta. Muuan äiti oli nähnyt nämä kamalat kahleet ja sanonut: "Kas tuossapa oiva leikkikalu lapsilleni!"

Nuo sievästi ja hiukan sirostellen puetut lapset säteilivät iloa; he näyttivät kahdelta ruusulta romuraudan keskellä; heidän silmänsä loistivat tyytyväistä onnea; heidän raikkaat poskensa hymyilivät. Toinen oli ruskeaverinen, toinen kastanjanruuni. Heidän lapsellisilla kasvoillaan väikkyi ihmettelevän ihastuksen ilme; muuan lähellä kukoistava pensas lähetti ohikulkijoille tuoksua, jotka tuntuivat tulevan heistä; kahdeksantoista kuukauden ikäinen näytteli paljasta somaa vatsaansa lapsen viattomalla ujostelemattomuudella. Näiden kahden suloisen onnea heijastavan ja valoa säteilevän olennon yläpuolella ja ympärillä kaareutuivat nuo jättiläismäiset, ruosteen syömät, milt'ei kauhistuttavat rattaat täynnä pelkkiä korkeita taitteita ja kulmia, niinkuin rotkoluolan aukko. Parin askeleen päässä oli äiti, muuten ei kovin miellyttävän, vaan tällä hetkellä liikuttavan hellän näköinen nainen, kyyryissään kapakan kynnyksellä; hän kiikutteli lapsia pitkän nuoran avulla, vartioiden heitä silmillään tapaturmaa peljäten tuolla äidille ominaisella eläimellisellä, mutta samalla taivaallisen ihanalla hellyydellä. Jokaisella liikahduksella päästivät kamalat renkaat vihlovan kirahduksen, joka tuntui raivon huudolta. Pikku tytöt olivat haltioissaan ja laskeva aurinkokin yhtyi tähän iloon. Tuskin voi mitään viehättävämpää ajatella kuin tämä sattuman oikku, joka oli tehnyt titaanien kahleista kerubiimien nuorakeinun.

Tuuditellessaan pienokaisiaan hyräili äiti väärällä sävelellä muuatta niihin aikoihin hyvin kuuluisaa romanssia:

Niin on pakko, sanoi sotilas...

Laulu ja tyttöstensä vartioiminen estivät häntä kuulemasta ja näkemästä mitä tapahtui kadulla.

Hänen alkaessaan romanssin ensimmäistä säkeistöä oli joku lähestynyt häntä ja äkkiä kuuli hän äänen lausuvan aivan korvansa juuressa:

"Onpa Teillä kaksi sievää lasta, rouva".

— *Imogeneelleen kaunihille,*

vastasi äiti lauluaan jatkaen; sitten kääntyi hän katsomaan.

Outo nainen seisoi hänen edessään muutaman askeleen päässä. Tälläkin naisella oli lapsi, jota hän kantoi sylissään.

Sitä paitsi oli hänen kannettavanaan suuri matkalaukku, joka näytti hyvin painavalta.

Tämän naisen lapsi oli jumalallisimpia olentoja, mitä saa nähdä. Se oli noin kahden tai kolmen vuoden vanha tyttö. Se olisi voinut kilpailla noiden kahden pienokaisen kanssa vaatetuksen siroudessa; sillä oli päähine hienoa palttinaa, nauhoja pikku liiveissä ja Valencian pitsejä myssyssä. Sen hamosen kohonnut lieve paljasti sen valkean, pullakan, vahvan reiden. Se oli ihmeteltävän ruusuisen ja terveen näköinen. Ihan syttyi halu purra tuon kauniin pienokaisen omenanpyöreitä poskia. Sen silmistä ei voinut mitään sanoa, paitsi ehkä, että niiden täytyi olla hyvin suuret ja että niissä oli ihanat ripset. Se nukkui.

Se nukkui ikänsä rajattoman luottavaisuuden unta. Äidin syli on hellyyttä täynnä; lapsi nukkuu siinä syvään ja rauhallisesti.

Mutta äidin muoto oli surkea ja surullinen. Hän oli puettu työläisnaisen tapaan. Hän oli nuori. Oliko hän kaunis? ehkä; mutta tässä puvussa ei hän siltä näyttänyt. Hänen tukkansa, josta muuan vaalea suortuva oli esiin valahtanut, oli nähtävästi hyvin paksu, mutta senkin peitti tylästi ruma, kireä, leuan alta solmittu nunnapäähineen tapainen. Nauraessa näkyvät kauniit hampaat, kellä ne on; mutta hän ei lainkaan nauranut. Hänen silmistään näyttivät kyynelten jäljet vasta aivan äskettäin kuivuneen. Hän oli kalpea; hän näytti väsyneeltä ja sairaaltakin; hän katseli sylissään nukkuvaa lasta kasvoilla tuo äidille ominainen ilme, äidin, joka itse ruokkii lastaan. Suuri sininen liina, samanlainen, jota köyhät vaivaiset käyttävät, peitti kömpelösti kaksin kerroin käännettynä hänen vartalonsa. Hänen kätensä olivat ahavoittuneet ja aivan täynnä pisamia, etusormi neulan kovettama ja viiltelemä; päällään oli hänellä ruskea hihatton viitta karkeata kangasta ja puku palttinaa, jalassa raskaat kengät. Hän oli Fantine.

Hän oli Fantine. Vaikea tuntee. Mutta kun häntä huolellisemmin katsasti, oli hänellä entinen kauneutensa yhä vielä jälellä. Huolten murtama ryppy oikeassa poskessa tuntui ikäänkuin nousevalta ivalta. Hänen entinen liehuva musliinipukunsa, joka nauhoineen ja koristuksineen huokui pelkkää iloa, villiä huumausta ja säveleitä, joka kilisi kulkusin ja hurmasi syreenin tuoksuin, oli nyt kadonnut jäljettömiin niinkuin auringossa kimaltelevat huurrehelmet, joita ensin luulee jalokiviksi; ne sulavat ja jättävät puunoksan paljaaksi ja mustaksi.

Kymmenen kuukautta oli kulunut niistä "pienistä lysteistä".

Arvaamme, mitä noiden kymmenen kuukauden aikana oli tapahtunut.

Kun herrat olivat heidät hyljänneet, tulivat pulat ja tuskat. Fantine oli pian kadottanut näkyvistään Favouriten, Zéphinen ja Dahlian; kun side oli herrojen puolelta katkennut, oli se myöskin tyttöjen kesken höltynyt; pari viikkoa myöhemmin olisivat he hämmästyneet aika lailla, jos olisi sanottu heidän joskus olleen ystävyksin; siinähän

ei enään ollut mitään järkeä. Fantine jäi yksin. Kun hänen lapsensa isä oli lähtenyt matkaansa — surkeata kyllä, ovat tämänlaiset välien rikkoutumiset korjaamattomia — huomasi hän olevansa täydelleen eristetyssä asemassa; työn halukin oli vähentynyt, huvittelun halu kasvanut. Jouduttuaan suhteisiin Tholomyèsin kanssa, oli hän oppinut halveksimaan sitä vähäpätöistäkin käsityötä, jota hän osasi; hän oli lyönyt laimin tulolähteittensä hoitamisen, ja nyt olivat ne tukossa. Ei ainuttakaan apukeinoja. Fantine osasi vaivoin lukea, kirjottaa ei ensinkään; lapsena ollessaan oli hänelle vain opetettu merkitsemään nimensä; yleisellä kirjurilla oli hän teettänyt kirjeen Tholomyèsille, sitten toisen, kolmannen. Tholomyès ei vastannut ainoaankaan. Kerran kuuli Fantine ämmien juttelevan hänen tyttöään katsellessaan: Luuletteko, että ne tuollaisista lapsista välittävät? Olkapäitä niille kohautetaan! — Silloin ajatteli hän, että Tholomyèskin kohautti olkapäitään hänen lapselleen, ja ett'ei hän vähääkään välittänyt tästä viattomasta olennosta; ja hänen sydämensä täytti synkeys tätä miestä muistellessaan. Mutta mihin oli nyt ryhdyttävä? Hän ei enää tiennyt, kenen puoleen kääntyä. Hän oli hairautunut, mutta pohjimmaltaan oli hän — kuten muistamme — siveä ja turmeltumaton. Hän tunsu hämärästi, että hän oli nyt suistumaisillaan kurjuuden kitaan ja vajoamaisillaan lokaan. Nyt kysyttiin tarmoa; hänellä sitä oli, ja hän kesti lujana. Hänen päähänsä osui ajatus palata synnyinkaupunkiinsa Montreuil-sur-Meriin. Siellä ehkä joku hänet tuntisi ja antaisi työtä. Niinpä niin; mutta hairahdus oli salattava. Ja hän aavisti vaistomaisesti, että pian tulisi tapahtumaan vieläkin tuskallisempi ero kuin ensimmäinen. Sydän oli pakahtua, mutta hän teki päätöksensä. Kuten myöhemminkin tulemme näkemään, oli Fantinessa hurjaa elämän urheutta. Hän oli jo sankarillisesti kieltäytynyt koruista, pukeutunut palttinaan ja antanut kaikki silkkinsä, koristuksensa, nauhansa ja pitsinsä tyttärensä päälle — ainoa turhamaisuus, minkä hän enää itselleen soi, ja jalo turhamaisuus. Hän myi kaiken omaisuutensa ja sai sillä tavoin kokoon kaksisataa frangia; maksettuaan pienet velkansa, jäi hänelle enää vain noin kahdeksankymmentä frangia. Kahdenkymmenen kahden vanhana, kauniina kevätaamuna, lähti hän lasta selässään kantaen Pariisista. Sääli olisi varmaankin sen tullut, joka olisi heidän matkansa nähnyt. Tällä naisella ei ollut koko maailmassa muuta kuin tämä lapsi, eikä tällä lapsella ollut koko maailmassa muuta kuin tämä nainen. Fantine oli itse ruokkinut lastaan; se oli rasittanut hänen rintaansa ja hän yski hiukan.

Meillä ei tule enään olemaan tilaisuutta puhua herra Félix Tholomyèsista. Tyytykäämme siis ilmottamaan, että hänestä oli kaksikymmentä vuotta myöhemmin, kuningas Ludvig-Filipin aikana, vääntynyt maaseudun kuuluisimpia asianajajia, mahtava ja rikas, viisas valitsija ja ankara valamies; muuten muuttumattoman hauska mies.

Ajettuaan levähtääkseen kolmella neljällä soulia penikulman useammankin kerran niin kutsutuilla Pariisin Ympäristön Pienillä Matkustajavaunuilla, oli Fantine puolipäivän maissa saapunut Montfermeiliin, Leipurin kadulle.

Kulkiessaan Thénardierin kapakan ohi, olivat nuo kaksi hirvittävällä keinullaan riemuitsevaa pikku tyttöstä aivan kuin lumonneet hänet, ja hän oli pysähtynyt ihmettelemään tätä viehättävää näkyä.

Niitä on salaisia tenhovoimia. Nämä pikku tyttöset olivat tenhonneet tämän äidin.

Hän katseli niitä liikituksen valtaamana. Enkelien ilmestyminen on kuin viesti paratiisista. Hän luuli näkevänsä tämän kapakan päällä kaitselmuksen salaperäisen käskyn tässä. Nämä pienokaiset olivat varmaankin hyvin onnellisia! Hän katseli niitä, hän ihaili niitä ja hellä liikutus valtasi hänet niin, että hän äidin vetäessä henkeä laulunsa kahden säkeistön välillä ei voinut olla lausumatta niitä sanoja, jotka juuri luimme:

"Onpa Teillä kaksi sievää lasta, rouva!"

Verenhimoisimmankin pedon kesyttää sen poikasia hyväilevä hellyys. Äiti kohotti katseensa, kiitti ja pyysi kulkijanaista istuutumaan ovipenkille; itse pysyi hän yhäti kynnyksellä. Naiset rupesivat haastelemaan.

"Minun nimeni on rouva Thénardier", sanoi pikku tyttöjen äiti. "Me pidämme tässä majataloa".

Sitten jatkoi hän lauluunsa kiintyneenä hampaittensa välistä:

Niin on pakko, olen ritari, ja matkani on Palestiinan maalle.

Rouva Thénardier oli punatukkainen, jyhkeä, kulmikas nainen; oikea sotilasnaisen perikuva kaikessa sulottomuudessaan. Ja mikä merkillistä: hänessä oli huomattavissa jonkunlaista sievisteleväisyyttä, joka oli seurauksena romaanien lukemisesta. Hän oli miesmäinen kiemarijatar. Vanhat romaanit, jotka ovat joutuneet muokkaamaan kapakka-eukkojen mielikuvitusta, kykenevät aikaan saamaan moisia muutoksia. Hän oli vielä nuori, tuskin kolmenkymmenen ijässä. Jos tämä kyyrysissään kyhjäyttävä nainen olisi kohonnut seisomaan, olisivat ehkä hänen suuri kokonsa ja hänen markkinoita kiertävän voimamiehen hartiansa jo heti alussa peljästyttäneet matkamiehen, hävittäneet hänen luottamuksensa ja tehneet tyhjäksi meidän kertomuksemme. Henkilöstä, joka istuu sen sijaan että seisoi, riippuvat siis kohtalot.

Vieras nainen kertoi elämänsä vaiheet hiukan sovitellen.

Hän oli muka työläis-nainen; hänen miehensä oli kuollut; hän ei ollut saanut työtä Pariisissa, ja siksi lähti hän etsimään sitä muualta, kotipuolestaan; hän oli lähtenyt aamulla jalkaisin Pariisista; kantaessaan lastaan oli hän väsynyt ja niin oli hän noussut Villemomblen matkustajavaunuihin; Villemomblesta oli hän tullut jalkapatikassa Montfermeiliin; pienokainenkin oli hiukan kävellyt, mutta ei paljoa, sehän on vielä niin nuori, ja sitten sitä oli pitänyt kantaa, ja nyt se kullamurunen oli nukahtanut.

Samassa suuteli nainen kiihkeästi tyttärestään, niin että se heräsi. Lapsi avasi silmänsä, suuret siniset silmänsä, samanlaiset kuin äidillään, ja katseli, mitä? ei mitään ja kaikkea, kasvoillaan tuo pienten lasten vakava, joskus ankara ilme, joka on heidän kirkkaan viattomuutensa salaisuus meidän hämääräin hyveittemme edessä. Näyttää kuin tuntisivat he olevansa enkeleitä ja kuin tietäisivät meidän olevan ihmisiä. Sitten helähti lapsonen nauruun ja äidin vastustelemisista huolimatta soljui se maahan liehumahaluisen pikku olennon hillittömällä tarmolla. Äkkiä huomasi se nuo kaksi tyttärestä keinussa, pysähtyi kuin naulattuna ja pisti kielensä suusta ihmettelynsä merkiksi.

Äiti Thénardier irrotti tyttärensä, auttoi heidät keinusta ja sanoi:

"Leikkikäpä nyt yhdessä kaikki kolme".

Tässä ijässä tullaan pian tuttaviksi; minuutin kuluttua jo kaiveskelivat pikku-Thénardierit oudon tulokkaan kanssa kuoppia maahan, ja riemu oli rajaton.

Outo tulokas oli hyvin iloinen; äidin hyvyys näkyi lapsen iloisuudessa; hän oli saanut käsiinsä pienen puunoksan ja sitä lapionaan käyttäen kaivoi hän nyt innostusta hehkuen hautaa, johon olisi juuri kärpänen sopinut. Haudankaivajan työ tulee naurettavaksi, kun sen suorittaa lapsi.

Naiset jatkoivat pakinaansa.

"Mikä onkaan palleroisenne nimi?"

"Cosette".

Cosette oli samaa kuin Euphrasie. Pienokaisen nimi oli Euphrasie. Mutta Euphrasiesta oli äiti tehnyt Cosetten, tuon äitien ja kansan hellän, viehättävän vaiston johtamana, joka muuttaa Josefan Pepitaksi ja Franziskan Silletteksi. Ne ovat sanamuodostuksia, jotka murtavat ja kumoavat kaikki johto-opin taitajain kaavat. Me tunnemme erään isoäidin, jonka oli onnistunut Theodorestä tehdä Gnom.

"Kuinka vanha se on?"

"Kolmannella".

"Aivan kuin minun vanhin tyttöni".

Sillävälän olivat nuo kolme tyttöä ryhmittyneet yhteen kihermään asennoissa syvää tuskaa ja samalla rajatonta ihastusta; oli sattunut tärisyttävä tapaus; suuri mato oli vääntynyt maasta; ja ne pelkäsivät ja ne riemuitsivat.

Kolme säteilevää otsaa yhtyi; ne näyttivät kolmelta valokehän ympäröimältä päältä.

"Noita lapsia!" huudahti äiti Thénardier, "niistä sitten tulee äkkiä ystäviä! Noitakin vannoisi ihan kolmeksi sisarukseksi!"

Nämä sanat olivat kipuna, jota ehkä toinen äiti odotti. Hän tarttui rouva Thénardierin käteen, katsoi häntä vakavasti silmiin ja sanoi:

"Ettekö tahtoisitte ottaa lastani huostaanne?"

Rouva Thénardier teki hämmästyksen eleen, joka ei merkinnyt myöntämistä ei kieltämistä.

Cosetten äiti jatkoi:

"Katsokaas, enhän voi oikein viedä tyttöäni sinne kotipuoleenkaan. Työssä on siitä vain haittaa. Kun on lapsi, niin ei saa mistään paikkaakaan. Ne ovat niin naurettavia siellä päin. Hyvä Jumala varmaankin johdatti minut tänne Teidän majatalonne edustalle. Kun näin Teidän sievät ja puhtaat ja iloiset palleroisenne, sykähti sydämeni. Ajattelin: niillä on hyvä äiti. Ja niistä tulisi vallan kuin kolme sisarta. Ja minä palaisin pian. Ettekö todellakin tahtoisitte ottaa lastani huostaanne?"

"Sietääpä mieltä", sanoi rouva Thénardier.

"Minä maksan kuusi frangia kuussa".

Silloin kajahti miehen ääni kapakan perältä:

"Ei vähempään kuin seitsemään frangiin. Ja kuuden kuukauden maksu etukäteen".

"Kuusi kertaa seitsemän on neljäkymmentä kaksi", sanoi rouva Thénardier.

"Minä maksan ne", sanoi äiti.

"Ja sitä paitsi viisitoista frangia alkukustannuksiin", lisäsi miehen ääni.

"Yhteensä viisikymmentä seitsemän frangia", selitti rouva Thénardier.

Ja numeroittensa keskeltä hyräili hän yhä:

Niin on pakko, sanoi sotilas.

"Minä maksan nekin", sanoi äiti, "minulla on kahdeksankymmentä frangia. Lopulla kyllä pääsen määräpaikkaani. Kun kävelen jalkaisin. Minä koen ansaita rahaa siellä alhaalla, ja heti kun saan hiukan kasaan, tulen hakemaan kultaistani".

Miehen ääni jatkoi:

"Onko lapsella liinavaatteita?"

"Se on mieheni", sanoi rouva Thénardier.

"Tietysti sillä nyt liinavaatteet on, kuinkas muuten, tuolla sydänpäpysellä. Kyllä minä heti arvasin, että se oli teidän miehenne. Ja hyvät sillä onkin liinavaatteet! niin suunnattoman hyvät. Kaikkea tusinoittain; ja silkkipukuja kuin ylhäisellä naisella. Ne ovat tuossa matkalaukussa".

"On parasta antaa nekin", selitti miehen ääni.

"Luonnollisesti minä ne annan!" sanoi äiti. "Olisipa sekin kaunista, jos jättäisin lapsukaiseni vallan puille paljaille!"

Isännän naama ilmestyi näkyviin.

"Hyvä on", sanoi hän.

Kauppa tehtiin. Äiti vietti yönsä majatalossa, maksoi rahat ja jätti lapsensa, satoi matkalaukkunsa, joka oli tullut tuntuvasti ohuemmaksi ja kevyemmäksi sen jälkeen kun lapsen vaatetarpeet oli sieltä otettu, ja lähti matkaan varhain aamulla, vakuuttaen pian palaavansa. Rauhallisesti nuo tuollaiset lähdöt suoritetaan, mutta pohjalla nyyhkyttää niissä epätoivo.

Muuan Thénardierin naapurin eukko kohtasi kadulla tämän äidin, joka poistui lapsensa luota, ja palasi kertomaan:

"Näin tuolla kadulla naisen, joka itki ihan katketakseen".

Kun Cosetten äiti oli mennyt, sanoi mies vaimolleen:

"Tästäpä tulikin rahat sadankymmenen frangin paperiini, joka lankeaa huomenna. Puuttui juuri viisikymmentä frangia. Tiedätkö, että muuten olisivat olleet protesti ja nappiniekka niskassani? Viritipä tosiaankin oivan ansan noiden pikku tenavaisi avulla".

"Aavistamattanikaan", sanoi vaimo.

2.

Kahden luhun ihmisen alustava hahmottelu.

Pyydystetty hiiri oli kovin hintelä; mutta kissa riemuitsee laihimmastakin hiirestä.

Mitä väkeä nämä Thénardierit sitten olivat?

Lausukaamme tässä aluksi pari sanaa. Myöhemmin täydennämme piirrosta.

Nämä ihmisolennot kuuluivat siihen sekasikiöiden luokkaan, joka on pantu kokoon raaosta, sivistymättömistä nousukkaista ja rappiolle joutuneista hienostuneista, älykkäistä ihmisistä, joka on niin kutsutun keskiluokan ja niin kutsutun alaluokan välimailloissa, joka yhdistää itseensä jälkimäisen muutamat viat sekä edellisen melkein kaikki paheet, ja jolla ei ole työläisen uljasta pontevuutta eikä porvarin rehellistä kuntoa.

He olivat noita kääpiö-luonteita, joista tulee helposti hirviöitä, jos joku kaamea tuli sattuu niitä lämmittämään. Vaimossa oli tyhmän naudan perua ja miehessä konnan ainesta. Molemmilla oli mitä suurimmat taipumukset edistymään pahan pimeällä polulla. Niitä löytyy rapusieluja, jotka vetäytyvät yhä syvemmälle ja syvemmälle pimeään, kulkien elämässä pikemmin taaksepäin kuin eteenpäin, käyttäen kokemusta vain kamaluuttaan enentääkseen, pahentuen päivä päivältä ja mustuen ja tahraantuen yhä enemmän. Tämä mies ja tämä vaimo olivat näitä sieluja.

Etenkin mies oli harmillinen kasvopiirteiden tutkijalle. Muutamia ihmisiä tarvitsee vain vilkaista, heti epäilläkseen heitä, sillä kaikilta puolilta huomaa heidän pelkäävän valoa. He ovat levottomia taaksepäin ja uhkaavia eteenpäin. Heissä on jotain salattua. Heistä ei voi sen paremmin tietää, mitä he ovat tehneet, kuin mitä he tulevat tekemään. Pimeys, mikä asuu heidän katsannossaan, ilmaisee heidät. Kun kuulee heidän lausuvan vain yhden sanankin, kun näkee heidän tekevän pienimmänkin liikkeen, silloin saattaa heti aavistaa heidän menneisyytensä kätkevän synkkiä salaisuuksia ja heidän tulevaisuutensa tarjoavan kauhutekoja.

Tämä Thénardier oli ollut sotilaana, mikäli hänen puheisiinsa on luottamista, kersanttina, vakuutti hän; hän oli otaksuttavasti ollut mukana v. 1815:n sotaretkellä ja käyttäytynyt jokseenkin urhokkaastikin, niinkuin näyttää. Jälempänä tulemme selvittämään, mitenkä asian laita oikeastaan oli. Kapakan nimikilpi viittasi juuri johonkin hänen sotaista urotöistään. Hän oli maalannut sen itse, sillä hän osasi hiukan kaikkea, huonosti.

Tämä tapahtui aikana, jolloin vanha klassillinen romaani, joka oltuaan *Clélie* oli enää vain *Lodocska*, joka alati hienostelevana tuli yhä rivommaksi, joka oli alentunut neiti de Scudérintä rouva Bournon-Malarmen, ja rouva de Lafayetteltä rouva Barthélemy-Hadotin käsiin, syytytti Pariisin ovenvartijattarien rakastavat sydämet ja ulotti tuhoisan vaikutuksensa aina esikaupunkeihin ja läheiselle maaseudulle asti. Rouva Thénardierillä oli juuri tarpeeksi älyä lukeakseen tämänmoisia kirjoja. Hän ruokki itseään niillä. Hän upotti niihin lopunkin järkipahaansa. Tämä oli asettanut hänet varhaisimman nuoruutensa päivinä ja vähän myöhemminkin jonkunlaiseen haaveilevaan suhteeseen mieheensä, joka oli hiukan syvällisyyttäkin omaava roisto, jonka tiedot käsittivät koko joukon asioita, lukuunottamatta kielioppia, joka oli sekä raaka että hieno samalla kertaa, mutta joka Pigault-Lebruniä lukiessaan ei tajunnut kerrassaan mitään kaihomielisyydestä eikä kaikesta siitä, mikä "sukupuolta sukoilee", niinkuin hän omalla kielellään tapasi sanoa. Vaimo oli häntä kaksitoista tai viisitoista vuotta nuorempi. Myöhemmin, kun nuo romaanimaisesti kyynelkasteiset hivukset alkoivat harmaantua, kun Pamelasta tuli syöjätär, ei rouva Thénardieristä ollut muuta jäljellä kuin ilkeä, rujoluinen akka, joka oli aikoinaan ahminut hassuja romaaneja. Sillä kukaan ei lue rankaisematta typeryyksiä. Seuraus oli, että hänen esikoistyttärensä nimeksi tuli Éponine. Mitä nuorempaan tulee, niin oli tuo pienokais-raukka vähällä saada nimekseen Oulnare; ties minkä merkillisen Ducray-Duminilin romaanin aiheuttaman kääntein kautta hänen nimekseen joutui sentään vain Azelma.

Muuten ei sivumennen sanoen kaikki sentään ole näin naurettavaa ja pintapuolista tällä omituisella aikakaudella, josta nyt on puhe ja jota voitaisiin kutsua ristimänimien mullistuksen ajaksi. Romaani-aineksen ohella, jota olemme maininneet, esiintyy myöskin tärkeitä yhteiskunnallisia oireita. Nykyään ei ole suinkaan harvinaista, että härkäpaimenen nimenä on Arthur, Alfred tai Alphonse, ja että kreivin — mikäli vielä kreivejä löytyy — nimenä on Tuomas, Pietari tai Jaakko. Tämä mullistus, joka laittaa "ylhäisen" nimen rahvaan miehelle ja talonpoikaisnimen aatelisherralle, ei ole muuta kuin yhdenvertaisuuden hyökyaallon vaikutusta. Uusien tuulahdusten vastustamaton voima esiintyy tässä niinkuin muussakin. Tämänkin näennäisen ristiriitaisuuden alta paistaa suurena ja syvälle uurtavana Ranskan vallankumous.

3.

Leivonen.

Pelkkä ilkeys ei riitä menestymiseen. Kapakka veteli huonosti.

Vieraan naisen viidenkymmenenseitsemän frangin avulla oli Thénardier voinut välttää protestin ja pitää nimikirjotuksensa kunniaassa. Seuraavassa kuussa oli heillä jälleen rahan puute; vaimo vei Pariisiin panttilaitokseen Cosetten vaatetavarat ja sai niistä

kuusikymmentä frangia. Heti kun tämä summa oli kulutettu, tottuivat Thénardierin aviopuolisot katsomaan tuota pikku tyttöä vain ruotulapseksi, jota he pitivät luonaan armosta ja jota tuli kohdella sen mukaan. Kun hänen kauniit vaatteensa oli ryöstetty, puettiin hänet pikku Thénardierein vanhoihin hameisiin ja vanhoihin paitoihin, toisin sanoen: ryysyihin. Häntä ruokittiin muiden ihmisten jätteillä, hiukan paremmin kuin koiraa, hiukan huonommin kuin kissaa. Kissa ja koira olivatkin hänen tavallisia ateriakumppaneitaan; Cosette söi niiden kanssa pöydän alla samanlaisesta puukupista kuin nekin.

Äiti, joka — kuten myöhemmin saamme nähdä — oli asettunut Montreuil-sur-Meriin, kirjotti, tai paremmin sanoen kirjotutti joka kuukausi saadakseen tietoja lapsestaan. Thénardierit vastasivat aina samoin sanoin: Cosette voi erinomaisesti.

Kun kuusi ensimmäistä kuukautta oli kulunut, lähetti äiti seitsemän frangia seitsemännen kuukauden maksuksi ja jatkoi näin lähettämistään säännöllisesti kuukausi kuukaudelta. Vuosi ei ollut vielä lopussa, kun Thénardier sanoi: "Onpa sitäkin mokoma! Luuleeko hän meidän tulevan toimeen seitsemällä frangilla?" Ja hän vaati kaksitoista frangia. Äidin, jolle yhä vakuutettiin, että hänen lapsensa oli ylen onnellinen ja "jakseli hyvin", täytyi taipua, ja hän lähetti kaksitoista frangia.

Löytyy luonteita, jotka eivät voi toiselta puolen rakastaa, vihaamatta toiselta. Äiti Thénardier rakasti intohimoisesti omia tyttäriään, ja siitä johtui, että hän suorastaan inhosi vierasta lasta. On surullista ajatella, että äidin rakkauskin voi pukeutua rumiin muotoihin. Niin vähän tilaa kuin Cosette talossa ottikin, näytti hänestä siltä, kuin olisi tuo tila ryöstetty hänen lapsiltaan ja kuin vähentäisi tuo pienokaisraukka ilmaa, jota hänen tyttärensä hengittivät. Tällä naisella, kuten usealla hänen tapaisellaan, oli määrätty osansa hyväilyä ja määrätty osansa lyöntejä ja haukkumisia jaettavana joka päivä. Ell'ei Cosettea olisi ollut, olisivat hänen omat tyttärensä, niin jumaloituja kuin olivatkin, varmasti saaneet pitää hyvänään kaikki; mutta vieras lapsi käänsi heidän edukseen iskut itsellensä. Talon tyttäret saivat siis vain hyväilyt osakseen. Cosette ei tehnyt pienintäkään liikahdusta, joka ei heti olisi vuodattanut hänen päällensä ankarain ja ansaitsemattomain rangaistusten tulvaa. Tämä hiljainen, hento raukka, joka ei vielä mitään ymmärtänyt tästä maailmasta eikä Jumalasta, jota alinomaa rangaistiin, toruttiin, töykittiin, lyötiin, näki lähellään kaksi samanlaista pikku olentoa kuin hänkin, jotka elivät onnen lempeässä paisteessa!

Thénardierin eukko oli ilkeä Cosettelle, Éponine ja Azelma tulivat myös ilkeiksi. Tässä ijässä ovat lapset vain uskollisia jäljennöksiä äidistään. Koko vain pienempi, siinä kaikki.

Kului vuosi, kului toinenkin. Kylällä puheltiin:

"Nuo Thénardierit ovat kelpo väkeä. Eivät ole mitään rikkaita, ja kasvattavat sentään vierasta lasta, joka on jättämällä jätetty heidän ristikseen!"

Luultiin Cosetten äidin jo unohtaneen lapsensa. Mutta Thénardier, joka oli ties mistä hämäristä lähteistä onkinut tietoonsa, että lapsi oli todennäköisesti avioton ja ett'ei äiti voinut sitä omistaa, vaati viittätoista frangia kuulta, koska tuo "olento" kasvoi ja söi, uhaten lähettää sen muuten takaisin. "Koettakoon vain pysyä hyvissä kirjoissa kanssani!" äkäili hän, "taikka paiskaan kakaran keskelle hänen salavehkeitään. Lisää täytyy tulla!" Äiti maksoi nuo viisitoista frangia.

Vuodesta vuoteen kasvoi lapsi ja hänen kurjuutensa sitä mukaa.

Niin kauvan kun Cosette oli aivan pieni, sai hän olla toisten lasten syntipukkina; heti kun hän oli hiukankin voimistunut, toisin sanoen: ennenkuin hän oli täyttänyt viisi vuotta, tehtiin hänestä talon palvelustyttö.

Viiden vanhana! väitettäne, se on mahdotonta! Surkeata kyllä, on se kuitenkin totta. Yhteiskunnallinen kärsimys alkaa joka iässä. Emmekö ole aivan hiljattain lukeneet eräästä Dumolard-jutusta, eräästä rosvoksi ruvenneesta orpo-raukasta, joka virallisten asiakirjain mukaan oli viiden vanhasta alkain ollut ypöyksin maailmassa, "tehnyt työtä henkensä pitimiksi ja varastellut".

Cosette pantiin toimittamaan asioita, lakaisemaan huoneita, pihaa, katua, pesemään astioita, vieläpä kantamaan puitakin. Thénardierit luulivat olevansa sitäkin oikeutetumpia näin menettelemään, kun äiti, joka oli yhäti Montreuil-sur-Merissä, alkoi maksaa huonosti. Muutamiiin kuukausiin ei rahalähetystä ollut ensinkään saapunut. Jos äiti olisi näiden kolmen vuoden kuluttua palannut Montfermeiliin, ei hän olisi enää tuntenut lastaan. Cosette, joka oli ollut niin kaunis ja verevä taloon tullessaan, oli nyt muuttunut laihaaksi ja kalpeaksi. Hänen käytöksensäkin oli muodostunut levottomaksi, arkamaiseksi. Salakavala! sanoivat Thénardierit.

Vääryys oli tehnyt hänet yrmeäksi ja kurjuus rumaksi. Hänelle ei jäänyt muuta kuin kauniit silmänsä, jotka herättivät sääliä, koska ne olivat niin suuret ja koska niissä näytti kuvastuvan vain sitä enemmän surua.

Sydäntä särkevää oli nähdä tämän pienen lapsiraukan, joka ei ollut vielä kuudenkaan vanha, talvipakkasessa vanhojen rikkinäisten ryysyjensä verhoamana, väristen lakaisevan katua jo ennen päivän koittoa, suunnaton luuta pienissä punaisissa kätösissään ja kyynel silmäkulmassa.

Paikkakunnalla kutsuttiin häntä Leivoseksi. Kansa, joka pitää runollisista vertauksista, oli viehättyynyt nimittämään tällä tavalla tätä pientä olentoa, joka ei juuri ollut lintua

isompi, joka värisi, arasteli ja pelkäsi, joka nousi ensinnä koko talossa ja koko kylässä ja joka hääri kadulla tai pellolla jo ennen aamun sarastusta.

Mutta tämä leivos-rukka ei milloinkaan laulanut.

(Fantinen I osan loppu.)

VIIDES KIRJA

PERIKATOON KULKEMASSA

1.

Edistysaskeleita mustan lasiteollisuuden alalla.

Mutta mitä olikaan tullut tuosta äidistä, joka Montfermeilin asukkaiden vakuutusten mukaan näytti lapsensa hyljänneen? Missä oli hän? Mitä teki hän?

Jätettyään pikku Cosettensa Thénardierein huomaa, oli hän jatkanut matkaansa ja saapunut Montreuil-sur-Meriin.

Tämä tapahtui, kuten muistamme, vuonna 1818.

Fantine oli lähtenyt kotitienoiltaan noin kymmenisen vuotta sitten. Montreuil-sur-Mer oli muuttanut muotoa. Siliä välin kun Fantine vajoamistaan vajosi kurjuuteen ja hätään, oli hänen synnyinkaupunkinsa menestynyt.

Suunnilleen kaksi vuotta takaperin oli siellä sattunut tuollainen merkkitapausteollisuuden alalla, jotka aina ovat pienten kaupunkien huomattavimpia uutuuksia.

Tämä yksityisseikka on tärkeä, luulemmepa hyödylliseksi selostella, jott'emme sanoisi alleviivata sitä hiukan laveammalta.

Ikimuistoisista ajoista oli Montreuil-sur-Merin erikoisteollisuutena ollut englantilaisen vuoripien ja saksalaisten mustain lasitavarain mukaileminen. Tämä teollisuudenhaara oli kuitenkin aina viettänyt kituvaa elämää raaka-ainesten kalliishintaisuuden takia, mikä tietysti ehkäisi sen kehittymistä. Niihin aikoihin, jolloin Fantine palasi Montreuil-sur-Meriin, oli tapahtunut satumainen muutos näiden "mustain tavarain" tuotannossa. 1815 loppupuolella oli muuan tuntematon mies asettunut kaupunkiin asumaan, ja hänen päähänsä oli pistänyt ajatus käyttää tässä teollisuudessa kummilakkaa kuusenpihkan asemesta, sekä mitä etenkin koristekalujen valmistamiseen tulee, käyttää yksinkertaisesti yhteenliitetystä peltistä tehtyjä kiinnitysrenkaita juotetusta peltistä tehtyjen sijasta. Tämä mitättömän pieni muutos oli saanut aikaan täydellisen mullistuksen.

Tämä mitättömän pieni muutos oli todellakin suunnattomasti alentanut raaka-aineen hintaa, mikä taas oli tehnyt mahdolliseksi ensiksi korottaa työpalkkoja, hyvä työ koko seudulle, toiseksi parantaa tuotteiden laatua, etu kuluttajalle, kolmanneksi myydä tavaraa huokeammalla, saamalla kuitenkin kolmenkertaisen voiton, tehtailijan hyöty.

Näin oli siis pienestä päähänpälkähdyksestä ollut kolme tärkeätä seurausta.

Vähemmässä kuin kolmen vuoden ajassa oli tämän menettelytavan keksijä rikastunut aimo lailla, mikä on sangen hyvä, sekä samalla rikastuttanut koko ympäristönsä, mikä on parempi. Hän oli vieras paikkakunnalla. Hänen syntyperästään ei tiedetty mitään; hänen elämänsä vaiheista tuskin enempää.

Kerrottiin hänen tulleen kaupunkiin hyvin vähillä varoilla, korkeintaan muutamalla sadalla frangilla varustettuna.

Tämän pienen, nerokkaan aatteen palvelukseen käytetyn huolellisuuden ja älyn hedelmöittämän pääoman avulla oli hän luonut omaisuutensa ja tuottanut hyvinvointia koko seutukunnalle.

Montreuil-sur-Meriin saapuessaan oli hänellä vain vaatteet päällään, työläisen käytös ja työläisen kieli.

Puhuttiin, että juuri silloin, kun hän kenenkään huomaamatta astui Montreuil-sur-Merin pikkukaupungin portista sisään erään joulukuun illan hämärtyessä, pussi selässä ja kädessä ryhmysauva, oli suuri tulipalo puhjennut kunnantalossa. Tämä mies oli syöksynyt liekkeihin ja henkensä kaupalla pelastanut kaksi lasta, jotka sattuiivat olemaan erään santarmikapteenin lapset; tästä syystä ei oltu ajateltukaan kysyä häneltä passia. Siitä hetkestä asti oli tiedetty hänen nimensä: se oli *ukko Madeleine*.

2.

Madeleine.

Hän oli noin viidenkymmenen ikäinen mies, näytti surumieliseltä ja oli hyväsydäminen. Siinä kaikki, mitä hänestä voitiin sanoa.

Niiden nopeiden edistysaskelten kautta, joilla hän oli uudestaan luonut koko tämän teollisuuden, oli Montreuil-sur-Meristä tullut sangen huomattava liikekeskus. Espanja, joka kuluttaa paljon vuoripikeä, toimitti siellä vuosittain suunnattomia ostoksia. Tässä kaupanhaarassa kilpaili Montreuil-sur-Mer melkein Lontoon ja Berliinin kanssa. Ukko Madeleinein voitot olivat niin suuret, että hän kahden vuoden perästä saattoi rakentaa suuren tehtaan, missä oli kaksi avaraa työhuonetta, toinen miehille, toinen naisille.

Ken hyvänsä, jota puute ahdisti, voi tarjoutua sinne töihin, ja hän saattoi olla varma saavansa sekä tointa että leipää. Ukko Madeleine vaati miehiltä ahkeruutta ja kuntoa, naisilta puhtaita tapoja, molemmilta rehellisyyttä. Hän oli jakanut työhuoneetkin eri sukupuolien välillä, jotta tytöt ja vaimot pysyisivät järjissään. Tässä kohdassa oli hän taipumaton. Se oli ainoa kohta, missä hän oli jonkun verran suvaitsematonkin. Tähän ankaruuteen kehotti häntä etenkin se seikka, että Montreuil-sur-Mer oli linnakaupunki, joten mahdollisuus tapain turmeltumiseen oli erinomaisen suuri. Hänen tulonsa oli ollutkin hyvää vaikuttava, ja hänen läsnäolonsa Kaitselmuksen siunaus. Ennen ukko Madeleinein saapumista paikkakunnalle oli kaikki ollut kuollutta ja rappeutunutta; nyt kuohui seudulla työn terve elämä. Väkevä elämän virtaus lämmitti kaikkia ja tunki kaikkialle. Vetelehtiminen ja kurjuus olivat tuntemattomia. Ei ollut lakkaria niin tyhjää, ett'ei siellä olisi raha helissyt, ei asumusta niin köyhää, ett'ei siellä olisi ilo raikunut.

Ukko Madeleine käytti töihinsä kaikkia halullisia. Hän vaati vain yhtä: ole kunnon mies! ole kelpo nainen!

Kuten olemme huomauttaneet, kokosi ukko Madeleine kaiken tämän toimeliaisuuden avulla, jonka aiheuttaja ja keskipiste hän oli, melkoisen omaisuuden, mutta sen hankkiminen ei tuntunut olevan lainkaan hänen päähuoliansa, mikä on jokseenkin outoa tavalliseen liikemieheen nähden. Hän näytti ajattelevan enemmän muita kuin itseään. Vuonna 1820 tiedettiin hänellä olleen talletettuna kuusisataakolmekymmentä tuhatta frangia Laffitten[56] pankkiin; mutta ennen kuin hän oli pannut säästöön nämä kuusisataakolmekymmentä tuhatta frangia, oli hän kuluttanut ainakin miljoonan kaupungin ja köyhien hyväksi.

Sairashuone oli huonoissa varoissa; hän oli perustanut sinne kymmenen uutta sairassijaa. Montreuil-sur-Mer on jaettu yläkaupunkiin ja alakaupunkiin. Alakaupungissa, missä hänkin asui, oli vain yksi koulupahanen, kurja hökkeli, joka uhkasi suistua raunioiksi; hän oli rakennuttanut sinne kaksi uutta koulua, toisen tytöille, toisen pojille. Omista varoistaan maksoi hän kahdelle opettajalle kaksinkertaisesti heidän laihan virallisen palkkansa, ja kun sitä ihmeteltiin, vastasi hän: "Valtion tärkeimmät virkamiehet ovat imettäjä ja koulunopettaja". Hän oli omalla kustannuksellaan muodostanut turvakodin — siihen asti melkein tuntematon laitos Ranskassa — ja apurahaston vanhoille ja kivuloisille työmiehille. Koska hänen tehtaansa muodosti ikäänkuin jonkunlaisen keskuksen, oli sen ympärille nopeasti kohonnut aivan uusi kaupunginosa, missä löytyi paljon varattomia perheitä; hän oli perustanut sinne maksuttoman apteekin.

Ensi aikoina, kun hänen nähtiin alottelevan, sanoivat ymmärtäväiset ihmiset: Se on aika veijari, se tahtoo rikastua. Kun hänen nähtiin rikastuttavan koko seudun ennen kuin rikastui itse, sanoivat samaiset ymmärtäväiset ihmiset: Se on aika kunnianhimoisen mies, se tavoittelee kansan suosiota. Tämä näytti sitäkin otaksuttavammalta, kun tämä mies oli myös uskova ja otti jokseenkin ahkerasti osaa hartauden harjotuksiin, mikä oli erittäin hyvällä silmällä nähty seikka näinä aikoina. Hän kävi säännöllisesti joka sunnuntai kuulemassa aamumessua. Paikallisen edusmiehen, joka vainusi kilpailijoita kaikkialla, saattoi tämä uskonnollisuus ennen pitkää levottomuuden valtaan. Tämä edusmies, joka oli ollut keisarikunnan lakiasäättävän neuvoston jäsen, omasi samanlaiset uskonnolliset mielipiteet kuin muuan rukoilija-veljeskunnan Fouchén nimeltä tunnettu isä, Otranton herttua, jonka kätyri ja ystävä hän oli ollut. Suljetussa seurassa naureskeli hän herttaisesti koko Jumalalle. Mutta kun hän näki tuon rikkaan tehtailija Madeleinen menevän säännöllisesti kello seitsemän hiljaiseen messuun, vainusi hän vasta-ehdokasta ja päätti ehättää edelle. Hän otti jesuitan rippi-isäkseen ja kävi sekä suuressa messussa että iltakirkossa. Kunnianhimoisten pyyteiden tavoittelu oli tähän aikaan oikeata kirkonjuoksua sanan räikeimmässä merkityksessä. Köyhät hyötyivät tästä pelosta yhtä paljon kuin Jumalakin, sillä kunnianarvoisa valtiopäivämies perusti myös kaksi uutta potilassijaa sairaalaan; niin että niitä nyt oli kaikkiaan kaksitoista.

Mutta v. 1819 levisi eräänä aamuna huhu kaupungissa, että kuningas oli maaherran esityksestä ja katsoen niihin suuriin palveluksiin, joilla hän oli isänmaata hyödyttänyt, nimittänyt ukko Madeleinen Montreuil-sur-Merin pormestariksi. Ne, jotka olivat julistaneet tämän tulokkaan "kunnianhimoiseksi onnenonkijaksi", tarttuivat suurella ihastuksella tähän tilaisuuteen, jonka nojalla heidän oli niin hyvä huudahtaa: "Kas niin! Emmekö sitä jo sanoneet?" Koko Montreuil-sur-Mer joutui kuohuksiin. Huhussa oli perää. Muutamia päiviä myöhemmin julkaistiin nimitys *Moniteurissä*.^[57] Seuraavana päivänä kieltäytyi ukko Madeleine kunniaa.

Samana vuonna esiintyivät Madeleinen uuden menettelytavan mukaan valmistetut tuotteet teollisuusnäyttelyssä. Palkintolautakunnan ilmotuksesta nimitti kuningas keksijän kunnialegioonan ritariksi. Uusi kuohunta pikkukaupungissa. Vai ristiä hän mielikin! Ukko Madeleine ei huolinut rististä.

Totta tosiaan, tämä mies oli täydellinen arvoitus. Ymmärtäväiset ihmiset suoriutuivat pulasta sanomalla: "Kun kaikki selviää, on hän lopultakin vain pelkkä seikkailija".

Kuten olemme nähneet, oli paikkakunta saanut häneltä paljon, köyhät kaikki; hän tuotti niin paljon hyötyä, että häntä täytyi lopultakin kunnioittaa; ja hän oli niin lempeä ja hyvä, että häntä täytyi lopultakin rakastaa; etenkin hänen työmiehensä suorastaan

jumaloivat häntä, ja hän kantoi tämän jumaloimisen jonkunlaisella surumielisellä vakavuudella. Kun keksittiin, että hän oli rikas, tervehtivät "hienon maailman ihmiset" häntä, ja häntä kutsuttiin kaupungissa herra Madeleineksi; hänen työmiehensä ja lapset nimittivät häntä yhä edelleenkin *ukko Madeleineksi*, ja tämä seikka houkutteli häneltä hänen kauneimman hymynsä. Sitä mukaa kun hän kohosi, satoi hänen päälleen kutsuja satamalla. "Hieno maailma" pysyi häntä seuraansa. Montreuil-sur-Merin koreat vierashuoneet olisivat tietysti ensi alussa pysyneet visusti suljettuina köyhälle käsityöläiselle, mutta nyt avasivat ne ovensa selkiseljälleen miljoonain omistajalle. Häntä mieliteltiin tuhansin tavoin. Hän kieltäytyi kunniasta.

Tälläkään kertaa ei ymmärtäväsiltä ihmisiltä selityksiä puuttunut. — Hän on sivistymätön, huonosti kasvatettu mies. Eihän edes tiedetä, mistä mokoma on peräisinkään. Ei hän osaisi hienommissa seurapiireissä käyttäytyäkään. Ei ole oikeastaan ensinkään varmaa, osaako hän edes lukea.

Kun nähtiin hänen ansaitsevan rahaa, sanottiin: Se on kamasaksa. Kun nähtiin hänen kylvävän rahansa ympärilleen, sanottiin: Nyt se pyrkii kunniaan ja kansan suosioon. Kun nähtiin hänen työntävän luotaan kunnianosotukset, sanottiin: Se on seikkailija. Kun nähtiin hänen hylkäävän hienon maailman liehittelyt, sanottiin: Se on nauta.

Vuonna 1820, viisi vuotta hänen Montreuil-sur-Meriin saapumisensa jälkeen, olivat hänen paikkakunnalle suorittamansa palvelukset niin ilmeisiä, väestön toivomus niin yksimielinen, että kuningas nimitti hänet uudestaan kaupungin pormestariksi. Hän kieltäytyi yhä, mutta maaherra ei suostunut hänen kieltoonsa, kaikki seudun merkkihenkilöt kävivät häntä pyytelemässä, kadut täyttävä kansa vaati häntä niin innokkaasti myöntymään, yleinen mielipide oli niin voimakas, että hänen lopulta täytyi taipua. Pantiin merkille, että seikka, mikä etenkin näytti johtaneen häntä tähän päätökseen, oli erään vanhan eukon milt'ei kiukustunut huudahdus, jonka tämä viskasi hänelle mökkinsä kynnykseltä: "*Kunnon pormestaria tarvitaan! Tuleeko väistyä tekemästä sitä hyvää, minkä voi tehdä?*"

Se oli hänen nousunsa kolmas vaihe. Ukko Madeleinesta oli tullut herra Madeleine, herra Madeleinesta tuli herra pormestari.

3.

Laffitten pankkiin talletetut rahat.

Mutta hän itse oli pysynyt yhtä yksinkertaisena kuin ensi päivänäkin. Hänen oli tukkansa harmaa, katseensa vakava, ihonsa ahavoitunut kuin työmiehellä, kasvonsa mieltivät kuin filosofin. Päässä oli hänellä tavallisesti leveälierinen hattu ja pukuna pitkä leukaan asti napitettu takki karkeata kangasta. Hän hoiti pormestarin

virKatehtävät, mutta niistä päästyään eleli hän yksinäisyydessä. Harvoille ihmisille hän puhui. Hän väisti kohteliaisuuksia, tervehti, sivulta käsin, meni nopeasti tiehensä, hymyili päästäkseen puhelemasta, antoi lahjan päästäkseen hymyilemästä. Naiset sanoivat hänestä: Onpa häntä aika hyvänsävyinen karhu! Hänen suurin huvinsa oli kävellä pitkin peltoja ja ketoja.

Hän aterioi aina yksinään, edessään avattuna kirja, jota hän luki. Hänellä oli hyvin järjestetty pikkukirjasto. Hän piti paljon kirjoista; kirjat ovat vakavia, varmoja ystäviä. Siinä määrässä kun hänelle varallisuutensa karttuessa tuli joutohetkiä, näytti hän käyttävän niitä henkeään viljelläkseen. Siitä asti kun hän oli ollut Montreuil-sur-Merissä, huomattiin hänen puhetapansa vuosi vuodelta tulevan yhä hiotummaksi, huolitellummaksi ja lempeämmäksi.

Kävelyretkilleen vei hän mielellään mukanaan pyssyn, mutta harvoin hän sitä käytti. Kun se joskus tapahtui, oli hänen osumisensa pelottavan tarkka. Hän ei koskaan tappanut vaaratonta eläintä. Hän ei milloinkaan ampunut pikkulintua.

Vaikk'ei hän enään ollut suinkaan nuori, kerrottiin hänellä olevan vielä suunnattomat voimat. Hän auttoi missä vain tarvittiin, nosti kaatuneen hevosen, irrotti liejuun joutuneen kuorman, pysähdytti sarviin tarttumalla karanneen härän. Hänen taskunsa olivat aina täynnä pikkurahoja hänen lähtiessään ulos ja tyhjät hänen palatessaan. Kun hän kulki jonkun kylän läpi, juoksivat pahaiset paitaressut riemuiten hänen perässään ja piirittivät hänet kuin hyttysparvi.

Arveltiin niinkin, että hänen oli ennen täytynyt harjottaa maanviljelystöitä, koska hän osasi neuvoa talonpojille monta hyödyllistä keinoa. Hän opetti heitä hävittämään viljakoita pirsrottamalla aittojen seiniin ja lattian rakoihin tavallista suolaliuosta, sekä karkottamaan kasvimatoa ripustamalla kaikkialle talojen ja puutarharakennusten seiniin ja katoille kukkivia salvian oksia. Hänellä oli "reseptejä", joiden mukaan voitiin pelloilta poistaa lusteet, mustat kuminat, hiirenherneet, savikat ja ohdakkeet sekä kaikki loiskasvit viljaa turmelemasta. Hän puolusti kaniinitarhaa rottia vastaan pelkästään pienen Berberian sian avulla, jonka haju karkotti viholliset.

Kerran näki hän muutamain paikkakuntalaisten repivän nokkosia täydessä touhussa. Hän katseli näitä juurineen kiskottuja, jo kuivaneita kasvikasvoja ja sanoi: "Kuollut mikä kuollut. Ja kuitenkin olisi niistä niin suurta hyötyä, jos niitä vaan osattaisiin käyttää. Nuoren nokkosen lehti on mainio vihannes; kun se vanhentuu, syntyy siihen syitä ja kuituja kuin hamppuun ja pellavaan. Nokkoskangas on aivan yhtä hyvää kuin hamppukangas. Hienoksi hakattuna on nokkonen mainiota siipikarjalle; survottuna on se erinomaista nautaeläimille. Nokkosen siemenet, joita sekoitetaan rehuun, antavat eläinten karvalle kauniin kiillon; suolan sekaan jauhettu nokkosen juuri

synnyttää kaunista keltaväriä. Nokkonen on mitä parhainta karjanrehua, jota voi niittää kaksi kertaa vuodessa. Ja mitä nokkonen tarvitsee? Vähän maata, ei vähintäkään muokkausta, ei vähintäkään hoitoa. Siemenet vain putoavat sitä mukaa kun nokkonen tuleentuu, joten niitä on vaikea korjata talteen. Siinä kaikki. Kun vain hiukankin vaivaa näkisi, tuottaisi nokkonen suurta hyötyä; kun siitä ei välitetä, tuottaa se pelkkää vahinkoa. Silloin sitä yritetään tappaa. Kuinka paljon löytyykään ihmisiä, jotka tässä ovat nokkosen kaltaisia!" — Sitten lisäsi hän pienen vaitiolon jälkeen: "Ystäväni, painakaa mieleenne, ett'ei ole olemassa enempää huonoja kasveja kuin huonoja ihmisiääkään. On vain huonoja viljelijöitä".

Lapset pitivät hänestä paljon senkin vuoksi, että hän osasi laittaa somia pikkuesineitä oljista ja kokospähkinöistä.

Milloin hän huomasi kirkonoven mustiin verhotuksi, astui hän sisään; hän etsi hautajaisia niinkuin muut etsivät ristijäisiä. Lesken suru ja lähimäisen onnettomuus vetivät häntä, lempeätä, helläsydämistä miestä puoleensa; hän astui surevain ystäväin sekaan, hän kävi mustapukeisissa perheissä, hän yhtyi papin valitukseen ruumisarkun ääressä. Hän näytti mielellään ottavan ajatustensa esineiksi hautausvirret, jotka ovat täynnä tulevan maailman näkemystä. Silmät taivaaseen luotuina kuunteli hän, ikäänkuin tahtoen nousta äärettömyyden salaperäisyyksiä kohti, näitä kuoleman synkeän syvänteen äärellä laulavia ääniä. Hän teki paljon hyviä töitä, kokien pysytellä piilossa niinkuin pahoja tekoja tehdessä piiloudutaan. Salaa tunkeutui hän iltahämärässä taloihin; hiljaa hiipi hän portaita ylös. Palatessaan kurjaan hökkeliansä huomasi joku köyhä raukka ovensa avatuksi, vieläpä väkivalloin avatuksi hänen poissa ollessaan. Köyhä raukka huudahti: "Joku pahantekijä on käynyt täällä!" Hän astui sisään ja ensimmäinen, mitä hän näki, oli pöydälle tai tuolille jätetty kultaraha. "Pahantekijä", joka oli käynyt talossa, oli ukko Madeleine. Hän oli ystävällinen, mutta surunsynkeä. Kansa sanoi: "Onpa hän rikas mies, eikä näytä ylpeältä. Onpa hän onnellinen mies, eikä näytä tyytyväiseltä".

Jotkut väittivät hänen olevan sangen salamyhkäisen henkilön ja vakuuttivat, ett'ei kukaan saanut astua hänen huoneeseensa, joka kuului olevan oikea erakon luola siivekkäine tiimalaseineen, ristinmuotoisine sääriluukoristeineen ja pääkalloineen. Asia herätti niin monenlaisia puheita, että päivänä muuanna hänen luokseen tuli useita Montreuil-sur-Mer'n hienoja, kujehaluisia neitoseja kysymään: "Herra Pormestari, näyttäkääpäs meille huonettanne. Sen sanotaan olevan oikean hirmupesän". Hän hymyili ja vei neitokset heti paikalla tuohon "hirmupesään". He saivat ansaitun rangaistuksen uteliaisuudestaan. Huone oli aivan tavallinen, mahonkiset huonekalut, jotka olivat jotenkin rumat niinkuin kaikki tämänlaiset huonekalut tapaavat olla, seinillä kahdentoista soun paperit. Muuta sen merkellisempää he eivät

siellä huomanneet, kuin takanotsalla kaksi vanhanaikuista kynttilänjalkaa, jotka näyttivät olevan hopeata, "koska niissä oli tarkastusmerkki". Aito pikkukaupunkimainen huomautus!

Siitä huolimatta juteltiin yhä eteenkinpäin, ett'ei kukaan päässyt tähän huoneeseen, että se oli oikea erakon luola, haavekammio, hirmupesä, hauta.

Kuiskailtiin myös, että hänellä oli talletettuna "suunnattomia" summia Laffitten pankkiin sillä tavoin, että hän sai ne heti tarvitessaan käsiinsä, sillä ehdolla, lisättiin, että herra Madeleine saattoi jonakin aamuna mennä Laffitten luo, kirjottaa kuitin ja viedä pois pari kolme miljoonaansa kymmenessä minuutissa. Todellisuudessa supistuivat nuo "pari kolme miljoonaa", kuten olemme maininneet, kuuteensataan kolmeenkymmeneen tai neljäänkymmeneen tuhanteen frangiin.

4.

Herra Madeleine surupuvussa.

Vuoden 1821 alussa ilmottivat sanomalehdet herra Myrielin, Dignen "*hänen ylhäisyytensä Bienvenun* lisänimellä tunnetun" piispan kuolleen kunnioitettuna ja rakastettuna kahdeksankymmenen kahden vuoden ijässä.

Lisätäksemme tähän erään yksityisseikan, jonka sanomalehdet jättivät mainitsematta, huomautamme, että Dignen piispa oli ennen kuolemaansa ollut useita vuosia sokeana. Sokeuttaan hän ei nurkunut, sillä sisar ei väistynyt hänen viereltään.

Sivumennen sanokaamme myöskin, että sokeana oleminen ja samalla rakastettuna oleminen on kuitenkin täällä murheenlaaksossa, missä ei mikään ole täydellistä, yksi ihmeellisimpiä, ihanimpia onnellisuuden muotoja. Kun tunnet vierelläsi lakkaamatta vaimon, tyttären, sisaren, viehättävän olennon, joka ei siitä luovu, koska sinä tarvitset häntä ja kosk'ei hän voi olla sinua paitse, kun tiedät olevasi alituisen avun tarpeessa, kun voit joka hetki mitata hänen hellän kiintymyksensä määrää sen mukaan, miten kauvan hän luonasi viipyy ja sanoa itsekseksi: koska hän pyhittää minulle kaiken aikansa, merkitsee se sitä, että minä omistan hänen sydämensä kokonaan; kun huomaat ajatuksen itse ihmistä näkemättäkään, kun tulet vakuutetuksi tuon olennon horjumattomasta uskollisuudesta synkkään pimeyteen vaipunutta kohtaan, kun havaitset hameen kahinan, kun kuulet hänen kulkevan edestakaisin, käyvän huoneesta toiseen, puhuvan, laulavan, ja kun ajattelet, että juuri sinä olet noiden askeleiden, tuon puheen, tuon laulun keskipiste, kun voit joka silmänräpäys huomata oman vetovoimasi, kun tunnet olevasi sitä mahtavampi mitä raihmaisempi olet, kun sinusta keskellä pimeyttä ja juuri pimeyden kautta tulee tähti, jonka ympärillä tämä

enkeli kiertelee, niin etpää tiedä autuutta suurempaa. Elämän korkein onni on horjumaton varmuus siitä, että joku sinua rakastaa, rakastaa sinua sinun itsesi tähden, tai paremmin sanoen, vastoin sinun tahtoasikin. Tämä varmuus on sokealla. Tässä synkässä tilassa on pieninkin palvelus hyväily. Puuttuuko häneltä jotakin? Ei. Ei haittaa mitään, vaikka valon kadottaakin, kun saa rakkauden sijaan. Ja millaisen rakkauden! Rakkauden, jota johtavat yksinomaan puhtaat, jalot vaikuttimet. Sokeutta ei ole siellä, missä vallitsee varmuus. Sielu etsii haparoiden sielua ja löytää sen. Ja tämä löydetty ja koeteltu sielu on rakastavan naisen. Käsi tukee sinua, se on hänen kätensä; huulet koskettavat hellästi otsaasi, ne ovat hänen huulensa; kuulet hengityksen lähelläsi huokuvan, se on hänen hengityksensä. Mikä riemu, kun hän jakaa sinulle kaikkensa, jumaloimisestaan sääliinsä asti, kun hän ei sinua milloinkaan jätä, kun sinulla on tämä hento, lempeä olento apunasi, kun saat nojautua tähän huojumattomaan ruokoon, kun saat käsin koskea tätä kaitselmustasi ja kun saat syyliisi sulkea tämän ruumiillistuneen jumalasi! Sydän, tämä ihana tumma kukka, käy kohti salaperäistä kirkastusta. Tätä pimeyttä et vaihtaisi valomeriinkään. Enkeliolento on aina vierelläsi, lakkaamatta vierelläsi; jos hän poistuu, niin palajaa hän tuossa tuokiossa takaisin; hän häipyy unelmana ja ilmestyy jälleen todellisuutena. Tunnet lämmön leyhkävän vastaasi, hänhän siinä onkin. Sinut valtaa viihdyttävä rauha, rajaton riemu ja ylevä ihastus; sinä loistat kuin säde yössä. Ja tuhansittain pikkupalveluksia. Mitättömyyksiä, jotka tyhjyydessäsi muodostuvat äärettömiksi. Naisellisen hellän äänen hyväilevimmat, hivelevimmät sävelet tuudittavat sinua lepoon ja saavat sinut unohtamaan maailman, jonka olet menettänyt. Sinä nautit hänen sielunsa hellistä värähdyksistä. Sinä et näe mitään, mutta sinä tunnet, että hän sinua jumaloi. Sinä olet kuin paratiisissa keskellä mustan pimeydenkin.

Tästä paratiisista oli hänen ylhäisyytensä Bienvenu siis muuttanut toiseen.

Ilmotus hänen kuolemastaan julkaistiin myös Montreuil-sur-Merin paikallisessa lehdessä. Herra Madeleine esiintyi seuraavana päivänä mustiin puettuna, surunauha hatussa.

Kaupungissa huomattiin tämä surunosotus, ja nyt saatiin vettä myllyyn. Tämähän näytti luovan valoa herra Madeleineen entisyyteen. Päätettiin siis, että hän oli ollut jonkunlaisissa tekemisissä kunnianarvoisan piispan kanssa. *Hän kantaa surupukua Dignen piispan muistoksi*, kaikuivat vierashuoneet; tämä kohotti aika lailla herra Madeleineen arvoa ja hankki hänelle äkkiä, yhdellä iskulla suurta kunnioitusta Montreuil-sur-Merin hienoston piireissä. Seudun pienoiskokoinen Saint-Germainen esikaupunki tahtoi nyt ottaa lopullisesti armoihinsa herra Madeleineen, joka oli kukaties piispan sukulaisia. Herra Madeleine huomasi kyllä kohoamisensa siitä, että vanhat naiset hänelle syvempään nyökkäsivät ja nuoret viehkeämmin hymyilivät.

Eräänä iltana kysyä tokaisee häneltä muuan tämän pienen suurmaailman rouva, joka korkean ikänsä nojalla rohkenee olla utelias: "Herra Pormestari on varmaankin Dignen piispavainajan serkkuja".

Hän vastasi: "En, rouva".

"Mutta", jatkaa rouva, "Tehän olette pukeutunut suruun hänen muistokseen?"

Hän selitti: "Seikka on se, että minä olen nuoruuteni päivinä ollut palvelijana hänen perheessään".

Siihen huomioon oli myös tultu, että joka kerta kun kaupungissa kävi nuoria savoijalais-poikia, jotka vaelsivat maita mantereita ja hakivat uuninpiippuja nuohotakseen, kutsui herra pormestari heidät luokseen, kysyi heidän nimeään ja antoi heille rahaa. Pojat kertoivat asiasta toisilleen, ja heitä kävikin kaupungissa tuhkatieheään.

5.

Uhkaavia välähdyksiä taivaanrannalla.

Vähitellen ja aikaa myöten raukesi kaikki vastahakoisuus. Ensimmältä joutui herra Madeleinekin sen kohtalon alaiseksi, mikä tapaa kaikkia kohoavia: häntä mustattiin ja häntä parjattiin; sitten vaimenivat herjaukset vain ilkeyksiksi, sitten muuttuivat nekin viattomiksi ilkkuilemisiksi, kunnes lopulta kaikki vastenmielisyys katosi kerrassaan. Kunnioitus tuli täydelliseksi, yksimieliseksi, sydämelliseksi, ja saapuipa niin aika, noin v. 1821, jolloin sana: "herra pormestari" lausuttiin Montreuil-sur-Merissä melkein samalla sävyllä kuin nimi: "hänen ylhäisyytensä Bienvenu" lausuttiin Dignessä v. 1815. Kymmenien penikulmien päästä tultiin kysymään herra Madeleinelta neuvoa. Hän lopetti riidat, hän esti oikeusjutut, hän sovitti vihamiehet. Kaikki taipuivat hänen rehelliseen tuomioonsa. Hänen sydämeensä näytti olevan kirjoitettu luonnollisen lain määräykset. Näytti kuin olisi jonkunlainen tarttuva kunnioitus kuudessa, seitsemässä vuodessa miehestä mieheen kulkien vallannut koko seudun.

Vain yksi ainoa mies koko kaupungissa ja koko piirikunnassa ei vähimmässäkään määrässä joutunut tämän tartunnan alaiseksi. Mitä ukko Madeleine tekikään, aina pysyi hän vastustavalla kannalla, aivan kuin johtaisi ja vallitsisi häntä vastustamaton, järkähtämätön vaisto. Muutamissa ihmisissä näyttää tosiaankin löytyvän oikea eläimellinen vaisto, puhdas ja horjumaton kuten kaikki vaistot, joka synnyttää mieltymyksen ja vastenmielisyyden, joka säälimättä erottaa ihmisen ihmisestä, joka ei epäröi, joka ei hämmenny, ei vaikene eikä haihdu koskaan, joka on kaikessa himmeydessäänkin ehdottoman selvä, pettämätön, vastustamaton, joka ei tottele

mitään älyn neuvoja eikä mitään järjen todisteluja, joka, minkälaisiksi kohtalot muodostunevatkaan, salaa ilmaisee ihmiskoiralle ihmiskissan läsnäolon, ihmisketulle ihmisleijonan läheisyyden.

Sattui usein, että kun herra Madeleine tyynenä, ystävällisenä, kaikkien siunausten saattamana kulki katua pitkin, muuan pitkä, raudanharmaaseen päällystakkiin puettu mies, kädessä tukeva keppi ja päässä syvänpainettu hattu, käännähti äkkiä ympäri ja seurasi häntä katseillaan siksi kunnes hän katosi näkyvistä, kädet ristissä rinnalla, pudistaen hiljaa päätään ja kohottaen ylähuultaan alahuulen avulla aina nenänpäähän asti, mikä merkitsevää irvistys voitaisiin ehkä tulkita seuraavasti: "Mutta mikä on tuo herra oikein miehiänsä? — Minä olen varmasti nähnyt hänet ennenkin. — Missään tapauksessa ei hän tule vetämään minua nenästä".

Tämä milt'ei uhkaavan vakavannäköinen henkilö oli niitä ihmisiä, joita tarvitset vain vilaukselta nähdä, kun ne jo mieltäsi kiinnostavat.

Hänen nimensä oli Javert, ja hän kuului poliisikuntaan.

Hän hoiti Montreuil-sur-Merissä ylimmän järjestyksenvalvojan raskaita, mutta hyödyllisiä tehtäviä. Hän ei ollut nähnyt Madeleine alkuhommia. Javert oli saanut nykyisen virkansa herra Chabouilletin, valtioministeri kreivi Anglèsin sihteerin välityksellä, tämän isäntä kun oli niihin aikoihin Pariisin poliisipäällikkönä. Javertin saapuessa Montreuil-sur-Meriin, oli suurtehtailija jo koonnut mahtavan omaisuutensa, ja ukko Madeleinesta oli jo tullut herra Madeleine.

Muutamilla poliisi-upseereilla on tykkänään erikoiset kasvonpiirteet, joissa halpamaisuuden ilmeeseen yhtyy mahtipontisuuden ilme. Javertin kasvonpiirteet olivat tällaiset, lukuunottamatta halpamaisuutta.

Olemme vakuutettuja siitä, että jos sieluja voitaisiin silmin havaita, nähtäisiin selvästi se kummallinen seikka, että kutakin inhimillistä yksilö-lajia vastaa eläinkunnassa määrätty lajinsa. Ja helposti voitaisiin havaita todeksi tuo ajattelijan hämärästi huomioima seikka, että kaikki eläimet simpukasta kotkaan, siasta tiikeriin asti löytyvät ihmisessä ja että jokin niistä on kussakin ihmisessä. Joskus useampiakin samalla kertaa.

Eläimet eivät ole muuta kuin meidän hyveittemme ja paheittemme kuvia, meidän silmiemme edessä väikkyviä ihmissielujen näkyviä ilmestysmuotoja. Jumala panee ne meidän eteemme, jotta saisimme ajattelemisen aihetta. Mutta koska eläimet ovat vain varjoja, ei Jumala ole tehnyt niitä mahdollisiksi kasvatukseen, jalostumiseen sanan täydellisessä merkityksessä. Ja mitä se hyödyttäisikään? Kun taas päinvastoin meidän sielumme ovat todellisuusoleita ja niillä on ihana päämäärä, on Jumala

antanut niille älyllisyyden lahjan, s.t.s. kehittymisen, kasvattamisen mahdollisuuden. Oikeaan osunut yhteiskunnallinen kasvatusta voi aina saada jokaisesta ihmissielusta, oli se sitten millainen tahansa, esille sen hyvän ja hyödyllisen, mikä siihen on kätkeytyä.

Ymmärrettävästi on tämä sanottu vain ahtaammassa merkityksessä, mitä tulee tähän näkyvään maalliseen elämään, ja kiinnittämättä huomiota siihen syvälliseen kysymykseen, löytyykö ulkopuolella ja yläpuolella ihmistä henkilöllisiä olentoja. Näkyväinen minä ei millään tavalla oikeuta ajattelijaa kieltämään näkymätöntä minää. Suostuttuamme tästä, jatkamme kertomustamme.

Jos siis nyt otaksutaan meidän väitteemme mukaisesti, että jokaisessa ihmisessä esiintyy joku eläinlaji tulee meidän olemaan sangen helppoa selittää, mikä rauhanrakentaja Javert oli miehiänsä.

Asturalaiset talonpojat ovat vakuutettuja siitä, että jokaisessa sudenpoikasessa on yksi koira, jonka emä tappaa, koska se voimistuttuaan söisi muut poikaset suuhunsa.

Ajatelkaa ihmisen kasvot tällaiselle sudenpoikakoiralle, ja te näette Javertin.

Javertin oli synnyttänyt vankilassa muuan povaajaämmä, jonka mies oli kaleereilla. Suuremmaksi varttuessaan luuli hän olevansa tykkänään yhteiskunnan ulkopuolella, eikä koskaan enää pääsevänsä sen helmaan. Hän huomasi yhteiskunnan sulkevan armotta yhteydestään kaksi ihmisluokkaa: ne, jotka sitä hätyyttävät, ja ne, jotka sitä suojelevat. Hänellä oli valittavanaan vain nämä kaksi luokkaa. Samalla tunsi hän itsessään omituista jäykkyyttä, säännöllisyyttä ja rehellisyyttä, mihin yhtyi rajaton viha sitä kiertolaisjoukkuetta vastaan, johon hän itsekin kuului. Hän meni poliisin palvelukseen. Hän menestyi urallaan. Neljänkymmenen vanhana oli hän kohonnut komisarioksi. Nuoruutensa päivinä oli hän ollut virkamiehenä etelän työvankiloissa.

Ennenkuin menemme etemmä, selittäkäämme tarkemmin tuo käsite: ihmisen kasvot, jonka äsken sovellutimme Javertiin.

Javertin kasvoihin kuului litteä nenä ja kaksi suurta sierainreikää, joita kohti kohosi molemmin puolin uhkea poskiparta. Oikein pahalta tuntui, kun ensi kerran näki tämän tuuhean metsän ja nämä kaksi hirvittävää aukkoa. Kun Javert nauroi, mikä oli harvinaista ja kauheata, avautuivat hänen ohuet huulensa ja paljastivat ei ainoastaan hampaat, vaan myöskin ikenet, ja nenän ympärille muodostui leveä, kamala ryppe kuin nautaeläimen turpaan. Vakava Javert oli kuin verikoira; naurava Javert oli kuin tiikeri. Muuten oli pääkallo pieni, jykevät leukapielet, tukka peitti otsan ja valui aina kulmakarvoihin asti, silmien välissä oli pysyvä poimu ikäänkuin hetyttömän vihan

merkkinä, katse synkkä, suu kokoonpuserrettu ja pelottava; koko muoto ilmaisi taipumatonta, julmaa käskeväisyyttä. Tätä ihmistä vallitsi kaksi hyvin yksinkertaista ja verrattain hyvääkin tunnetta, jotka hän kuitenkin liioittelemalla muutti pahoiksi: esivallan kunnioitus ja kaiken kapinoimisen viha. Hänen silmissään olivat varkaus, murha, kaikki rikokset vain tämän kapinoimisen eri muotoja. Hän katseli jonkunlaisella sokealla, syvällä luottamuksella kaikkia, joilla oli pieninkin virka valtiossa, pääministeristä aina pellonvartijaan asti. Hän halveksi, inhosi ja vihasi sydämessään kaikkia, jotka olivat kerran astuneet yli niiden rajojen, mitkä laki oli pahalle määrännyt. Hän vaati ehdotonta kuria, eikä sietänyt poikkeuksia. Hän sanoi toiselta puolen: "Virkamies ei voi erehtyä; virkamies ei ole koskaan väärässä". — Toiselta puolen sanoi hän: "Nuo ovat auttamattomasti kadotettuja. Heistä ei voi lähteä mitään hyvää". Hän oli täydellisesti niiden äärimäisten ihmisten mielipidettä, jotka luulevat inhimillisellä lailla olevan ties minkä salaperäisen voiman luoda, tai jos niin tahdotaan, keksiä korkeampia olentoja, ja jotka sijottavat Manan mustan virran yhteiskunnan alimpiin kerroksiin. Hän oli tunteeton, vakava, ankara; synkkä mietiskelijä; nöyrä ja korskea kuin kiihkoilijat ainakin. Hänen katseensa oli kuin kaira, se oli kylmä ja se tunki lävitse. Koko hänen elämänsä sisältyi näihin kahteen sanaan: valvoa ja vartioida. Hän oli muodostanut suoraksi viivaksi maailman mutkaisimmat seikat; hänessä asui syvä tietoisuus omasta tarpeellisuudestaan, pyhä kunnioitus virkatehtäviään kohtaan, ja hän hoiti yhtä sydämestään ja sielustaan salaurkkijan toimiaan kuin pappi omiaan. Onneton se, joka hänen käsiinsä joutui! Hän olisi vanginnut kaleereilta karkaavan isänsä ja antanut rikoksista ilmi oman äitinsä. Ja tätä tehdessään olisi hän tuntenut sitä sisäistä tyydytystä, jonka hyvä työ tuottaa. Hän eli kieltämyksissä, yksinäisyydessä, puutteissa, siveydessä, hankkimatta itselleen pienintäkään huvitusta. Hän oli pelkkää järkähtämätöntä velvollisuuden tuntoa, hän oli poliisi aito spartalaisessa merkityksessä, hellittämätön väijyskelijä, horjumaton, tunnollinen, kivikova urkkija, Brutus Vidocqin[58] hahmossa.

Koko Javertin olemus ilmaisi miestä, joka vaanii ja joka pysytteleikse piilossa. Joseph de Maistren[59] mystillinen koulu, joka näihin aikoihin vuodatti korkeita maailmansyntyoppeja n.k. kiihkokatolisten sanomalehtien palstoille, olisi varmasti väittänyt Javertin edustavan jotakin symbolia. Ei näkynyt hänen otsaansa, jonka peitti hattu, ei näkynyt hänen silmiään, jotka katosivat kulmakarvojen suojaan, ei näkynyt hänen leukaansa, joka oli painunut kauluksen sisään, ei näkynyt hänen käsiään, jotka olivat vetäytyneet hihoihin, ei näkynyt hänen keppiään, jota hän kantoi päällystakkinsa alla. Mutta kun hetki oli tullut, huomattiin tästä hämärästä, ikäänkuin salaväijytyksestä äkkiä työntyvän esiin kulmikkaan, ahtaan otsan, synkeän katseen, uhkaavan leuvan, suunnattomain käsien, kauhistavan kurikan.

Joutohetkinään, joita hyvin harvoin sattui, lueskeli hän yhtä ja toista, vaikka vihasikin kirjoja. Siksi ei hän ollutkaan niin perin oppimaton. Sen huomasi muuten puhutavan juhlallisesta sävystäkin.

Hänessä ei ollut ainuttakaan pahetta eikä virhettä, senhän olemme jo maininneet. Kun hän oli erikoisesti tyytyväinen itseensä, otti hän hyppysellisen nuuskaa. Tämä side yhdisti häntä ihmiskuntaan.

Helppoa on käsittää, että Javert oli koko sen ihmisluokan kauhuna, jota oikeusministerin vuotuisissa tilastoissa merkitään päällekirjotuksella: *Epäilyttäviä henkilöitä*. Pelkkä Javertin nimi ajoi heidät pakosalalle; Javertin kasvot nähdessään kivettyivät he kauhusta.

Sellainen oli tämä pelottava mies.

Tuntui kuin olisi Javertin silmä aina vartioinut herra Madeleinea. Silmä täynnä epäluuloa ja arveluita. Herra Madeleine oli sen lopulta itsekin huomannut, mutta se ei näyttänyt häntä kovinkaan liikuttavan. Hän ei kertaakaan kysynyt Javertin aikeita, ei kokenut häntä välttää eikä tavata, kesti välinpitämättömästi tämän kiusallisen, milt'ei painostavan katseen. Hän kohteli Javertia samanlaisella luontevuudella ja lempeydellä kuin muitakin.

Muutamista Javertin lausumista sanoista saattoi arvata, että hän oli salaa tuolla uteliaisuudella, joka on ominaista hänen rodulleen ja jossa on yhtä paljon vaistoa kuin tahtoakin, nuuskinut tietoonsa kaikki ukko Madeleineen mahdollisesti tavattavat aikaisemmat jäljet. Hän tuntui tietävän ja puhui joskus peitetyin sanoin siihen suuntaan, että joku oli hankkinut eräitä tietoja eräällä paikkakunnalla eräästä hävinneestä perheestä. Kerran sattui häneltä itsekseen puhuessaan pääsemään: "Luulenpa, että hän on nyt kynsissäni!" — Sitten jäi hän miettimään pari kolme päivää sanaakaan lausumatta. Näytti kuin olisi katkennut se johtolanka, jota hän oli luullut niin varmasti seuranneensa.

Muuten olkoon tässä tarpeellisena korjauksena siihen, mitä edellä lausumissamme väitteissä näyttää ehkä olevan liian jyrkkää, ett'ei inhimillisessä olennessa voi löytyä mitään ehdottomasti varmaa, ja että juuri vaistolle on hämmentyminen, sekaantuminen ja harhaanosuminen erikoisesti ominaista. Sillä muutenhan olisi se järkeä korkeammalla, ja eläin olisi silloin viisaampi kuin ihminen. Javert oli ilmeisesti joutunut hieman hämilleen, nähdessään herra Madeleineen täydellisen luontevuuden ja tyyneyden.

Kerran näytti kuitenkin hänen omituinen käyttäytymisensä vaikuttaneen herra Madeleineen. Seikka oli seuraava.

6.

Ukko Fauchelevant.

Herra Madeleine kulki eräänä aamuna muuatta Montreuil-sur-Merin kiveämätöntä pikkukatua pitkin. Silloin kuuli hän melua ja keksi ihmisjoukon vähän matkan päässä. Hän meni sinne. Muuan vanha mies, ukko Fauchelevant nimeltään, oli pudonnut kuormarattaitensa alle, joiden edestä oli hevonen kaatunut.

Tämä Fauchelevant oli yksi niitä harvoja vihamiehiä, joita herra Madeleinella vielä tähän aikaan oli. Kun Madeleine saapui paikkakunnalle, harjotti Fauchelevant, entinen kärjäkirjuri ja talonpojaksi verrattain sivistynytkin, pientä kauppaa, joka alkoi vedellä huonosti. Fauchelevant näki tuon yksinkertaisen työmiehen rikastuvan, kun taas hän, oppinut kärjäkirjuri, köyhtyi köyhtymistään. Tämä seikka täytti hänet kateudella, ja hän oli tehnyt paraansa kaikissa mahdollisissa tilaisuuksissa vahingoittaakseen Madeleinea. Sitten tuli vararikko, ja vanha kun hän oli, perheetön, lapseton, eikä omistanut muuta kuin hevosen ja rattaat, oli hänen hengen piteikseen täytynyt ruveta kuorma-ajuriksi.

Hevonen oli katkaissut molemmat jalkansa eikä voinut liikahtaakaan. Vanhus oli joutunut pyörien väliin. Kaatuminen oli tapahtunut niin onnettomasti, että rattaiden koko paino lepäsi hänen rintansa päällä. Rattaissa oli hyvin raskas kuorma. Ukko Fauchelevant valitti ja ähkyi surkeasti. Oli koetettu vetää häntä poisikin, mutta turhaan. Kömpelö töyttäys, taitamaton apu, väärä nostallus saattoivat koitua hänen surmakseen. Oli mahdotonta pelastaa häntä tuskallisesta asemastaan muuten kuin kohottamalla rattaita alhaaltapäin. Javert, joka oli heti tapaturman sattuesssa osunut paikalle, oli lähettänyt hakemaan väkivipua. Herra Madeleine lähestyi. Hänelle tehtiin kunnioittaen tietä.

"Apua", kirkui ukko Fauchelevant. "Eikö löydy ketään säälivää ihmistä, joka pelastaisi vanhuksen?"

Herra Madeleine kääntyi läsnäolevain puoleen:

"Onko saatavissa väkivipua".

"Sitä tästä lähdettiin peräämään", vastasi muuan talonpoika.

"Kauvanko siinä viipyy?"

"Ne menivät tähän vallan lähelle, ehkä Flachotille, missä on paja; mutta yhtä kaikki, kyllä se ainakin neljännestunnin kestää".

"Neljännestunnin!" huudahti Madeleine.

Edellisenä päivänä oli satanut, maa oli märkää, rattaat vajosivat joka hetki yhä syvemmälle ja painoivat yhä musertavammin vanhan kuorma-ajurin rintaa. Oli silminnähtävää, että jo viiden minuutin kuluttua katkeaisivat hänen kylkiluunsa.

"Mahdotonta odottaa neljännestuntia", sanoi Madeleine ympärillä töllisteleville talonpojille.

"Täytyy!"

"Mutta ei ole aikaa! Ettekö näe, että rattaat vajoavat vajoamistaan?"

"Hitto vie!"

"Kuulkaahan", puhui Madeleine, "rattaiden alla on vielä tarpeeksi tilaa, jotta mies voi ryömiä sinne ja kohottaa niitä selällään. Vain puolisen minuuttia, ja sillä aikaa voivat toiset pelastaa miesparan. Löytyykö tässä ketään, jolla on hartiavoimia ja uskallusta? Viisi kultarahaa ansaittavana!"

Kukaan ei liikahtanut.

"Kymmenen kultarahaa", sanoi Madeleine.

Miehet loivat silmänsä maahan. Muuan mutisi:

"Pitäisi sen olla saakurin vahvan. Ja lisäksi voi siinä tappaa itsensä!"

"No!" yritti Madeleine taas, "kaksikymmentä kultarahaa!"

"Ei heiltä suinkaan hyvää tahtoa puutu", selitti muuan ääni.

Herra Madeleine käännähti ja tunsi Javertin, jota hän ei lähestyessään ollut lainkaan huomannut.

Javert jatkoi:

"Voimaa heiltä puuttuu. Pitäisi olla hirvittävän vahvan sen miehen, joka jaksaisi hartioidensa nostaa nuo rattaat kuormineen".

Katsoen tarkasti herra Madeleinen silmiin, puhui hän korostamalla jokaista sanaansa:

"Herra Madeleine, olen eläissäni tuntenut vain yhden miehen, joka kykenisi tekemään sen, mitä Te nyt vaaditte".

Madeleine säpsähti.

Javert lisäsi välinpitämättömän näköisenä, mutta hellittämättä Madeleinea hetkeksikään silmistään:

"Se oli muuan rangaistusvanki".

"Ah!" puhkesi Madeleine.

"Toulonin kaleereilta".

Madeleine kalpeni.

Sillävälän vajosivat rattaat hitaasti. Ukko Fauchelevent ähkyi ja kirkui:

"Tukehdun! Luuni musertuvat! Väkipipu! Jotakin! Ah!"

Madeleine katsahti ympärilleen:

"Ei löydy siis ketään, joka haluaisi ansaita kaksikymmentä kultarahaa ja pelastaa tämän vanhusraukan hengen?"

Ei kukaan läsnäolijoista liikahtanut. Javert jatkoi:

"Olen eläissäni tuntenut vain yhden miehen, joka voisi toimittaa väkivivun töitä, ja se oli tämä rangaistusvanki".

"Ah! Nyt likistyn kuoliaaksi!" vaikeroi vanhus.

Madeleine kohotti päänsä, tapasi Javertin haukankatseen, joka oli kiintyneenä häneen, silmäsi talonpoikia, jotka eivät hievahtaneetkaan, ja hymyili surumielisesti. Sitten laskeutui hän sanaakaan sanomatta polvilleen, ja ennenkuin joukko ehti edes huudahtaa, oli hän jo rattaiden alla.

Seurasi kamala odotuksen ja kuolon hiljaisuuden hetki.

Madeleine nähtiin melkein vatsallaan tämän hirvittävän painon alla kaksi eri kertaa turhaan yrittävän lähentää kyynärpäitensä polviinsa. Huudettiin: "Madeleine! Tulkaa pois sieltä!" — Vanha Faucheleventkin kehotteli: "Herra Madeleine! Menkää pois! Näettehän, että minun on määrä kuolla! Antakaa minun olla! Tekin vielä tapatte itsenne!" — Madeleine ei vastannut.

Katselijat huohottivat. Pyörät olivat yhä vajonneet, ja nyt oli jo käynyt melkein mahdottomaksi Madeleine päästä pois rattaiden alta.

Äkkiä nähtiin tuon suunnattoman ruhon huojahtavan, rattaat kohosivat hitaasti, pyörät nousivat puoliväliin raiteista. Tukahtuneen äänen kuultiin huutavan: "Kiirehtikää! Auttakaa!" Madeleine oli tehnyt viimeisen ponnistuksensa.

Joukko syöksyi apuun. Yhden uskallus oli antanut voimia ja rohkeutta kaikille. Rattaita nostivat kymmenet kädet. Vanha Fauchelevent oli pelastettu.

Madeleine nousi ylös. Hän oli kuolonkalpea, vaikka hiki valui virtana. Hänen vaatteensa olivat repeytyneet ja loan peitossa. Kaikki itkivät. Vanhus syleili hänen polviaan ja kutsui häntä Jumalan lähetiksi. Ja Madeleine kasvoilla loisti kummallinen ihanan, onnellisen kärsimyksen ilme ja hän loi vakavan katseensa Javertiin, joka häntä yhä hellittämättä tarkasteli.

7.

Fauchelevant pääsee puutarhuriksi Pariisiin.

Fauchelevant oli tuossa tapaturmassa saanut polvilumpionsa sijoiltaan. Ukko Madeleine toimitti hänet sairashuoneeseen, jonka hän oli perustanut tehdaslaitoksensa yhteyteen työmiehiään varten ja jota kaksi laupeudensisarta hoiti. Seuraavana aamuna löysi vanhus tuhannen frangin rahaosotuksen yöpöydältään sekä kirjelijun, johon oli ukko Madeleine kädellä piirretty: *Minä ostan rattaanne ja hevosenne*. Rattaat olivat hajalla ja hevonen kuollut. Fauchelevant parantui, mutta hänen polvensa jäi kankeaksi. Herra Madeleine hankki laupeudensisarten ja seurakunnan rovastin suositusten avulla ukko-raukalle paikan erään Pariisissa Saint-Antoinen kaupunginosassa sijaitsevan nunnaluostarin puutarhurina.

Vähäistä myöhemmin nimitettiin herra Madeleine pormestariksi. Kun Javert ensi kerran näki herra Madeleine puettuna olkanauhaan, joka antoi hänelle ylimmän käskyvallan kaupungissa, tunsu hän sentapaista väristystä kuin tuntisi verikoira, joka vainuaa sutta isäntänsä vaatteissa. Tästä hetkestä lähtien vältti hän Madeleinea, mikäli suinkin voi. Kun virkatehtävät ehdottomasti vaativat, että hänen välttämättä täytyi joutua mieskohtaisiin tekemisiin herra pormestarin kanssa, puhutteli Javert häntä mitä syvimmällä kunnioituksella.

Hyvinvointi, jonka ukko Madeleine oli luonut Montreuil-sur-Meriin, osotti jo mainitsemiemme näkyväisten merkkien lisäksi erään ilmiön, joka ei tosin ollut näkyväinen, mutta joka silti oli yhtä tärkeä. Se ei milloinkaan petä. Kun kansa kärsii, kun työtä on vähän, kun kauppa on seisahduksissa, ei veronalainen voi suorittaa maksettaviaan rahanpuutteen takia, määräaika kuluu umpeen ja ylikin, ja valtio kuluttaa paljon varojaan pakkokeinojen ja uudistettujen kantojen kustannuksina. Kun löytyy työtä yllin kyllin, kun maa on onnellinen ja rikas, maksetaan verot helposti ja valtio pääsee vähillä menoilla. Voi sanoa, että yleisellä kurjuudella ja yleisellä rikkauksella on erehtymätön ilmapuntarinsa: veronkantokulut. Näihin aikoihin olivat veronkantokulut Montreuil-sur-Merin piirikunnassa vähentyneet kolmella neljänneksellä, niin että silloinen raha-asiain ministeri herra de Villèle mainitsi usein tätä piirikuntaa muiden esikuvana.

Sellainen oli asema paikkakunnalla, kun Fantine sinne palasi. Kukaan ei häntä enää tuntenut eikä muistanut. Onneksi oli herra Madeleinen tehtaan ovi kuin ystävän katse. Hän tarjoutui työhön ja hänet otettiin naisten puolelle. Ammatti oli aivan outoa Fantinelle, eikä hän alussa voinut siinä kovin taitava ollakaan, eikä päivätyöllään suurta ansaita. Mutta se riitti kuitenkin. Pulma oli ratkaistu: hän sai jokapäiväisen leipänsä.

8.

Rouva Victurnien tuhlaa kolmekymmentäviisi frangia siveyttä edistääkseen.

Kun Fantine huomasi tulevansa omillaan toimeen, valtasi hänet hetkiseksi ilo ja riemu. Elää kunniallisesti kätensä työllä, mikä taivaan armo! Vanha työinto palasi todellakin. Hän osti peilin, katseli siitä mielihyvikseen nuoruuttaan, kaunista tukkaansa ja kauniita hampaitaan, unohti monia seikkoja, ajatteli vain Cosetteaan ja valoisata tulevaisuuttaan ja oli melkein onnellinen. Hän vuokrasi pienen kamarin ja kalusti sen velaksi, vastaisiin ansioihinsa luottaen, mikä oli entisen huolettoman elämäntavan jäännöstä.

Koska hän ei voinut sanoa olevansa naimisissa, varoi hän visusti puhumasta pikku työstään, kuten olemme jo huomauttaneetkin.

Alussa maksoi hän säännöllisesti Thénardiereille, senhän tiedämme. Kun hän osasi merkitä vain nimensä, täytyi hänen kirjoittaa heille yleisellä kirjurilla.

Hän lähetti kirjeitä usein. Se herätti huomiota. Alettiin kuiskaila naisten työhuoneessa, että Fantine "kirjotteli kirjeitä" ja että "hänellä oli joitakin salavehkeitä". Ei kukaan niin innokkaasti urki toisten ihmisten toimia kuin se, jota ne eivät vähääkään liikuta. — Minkätähden saapuu tämä herra sinne ja sinne vasta iltahämynsä? Miksi ei tuo herra milloinkaan lukitse oviaan torstaisin? Minkätähden hiiviskelee hän aina syrjäkatuja? Miksi laskeutuu se ja se rouva ajurinrattaista ennenkuin on saapunut talonsa edustalle? Minkätähden lähettää hän ostamaan kirjepaperia, vaikka hänellä on sitä "laatikot täynnä?" j.n.e., j.n.e. — Niitä löytyy ihmisolentoja, jotka voidakseen ratkaista nämä arvoitukset, mitkä eivät heitä vähimmässäkään määrässä koske, tuhlaavat enemmän rahaa, hävittävät enemmän aikaa, kestävät enemmän vaivaa kuin tarvittaisiin kymmenen hyvän työn suorittamiseen. Ja tämän he tekevät vallan ilmaiseksi, huvikseen, eikä heidän uteliaisuuttaan mikään muu palkitse kuin heidän uteliaisuutensa. He vaanivat tätä miestä tai tuota naista päivät pitkät, vahtivat tuntimäärin katujen kulmissa, porttikäytävissä, yöllä, pakkasessa ja sadeilmalla, lahjovat palvelijat, juottavat ajurit ja käskyläiset, ostavat kamarineitsyet, palkkaavat kätyreikseen ovenvartijat. Miksi? Tyhjän takia. Pelkkää näkemisen, kuulemisen ja

tietämisen vimmaa. Pelkkää juoruilemishalun syyhymistä. Ja usein nämä tunnetut yksityiskohdat, nämä julkiset salaisuudet, nämä päivänselvät arvoitukset saavat aikaan kauheita kohtauksia, kaksintaisteluita, vararikkoja, perheiden tuhoutumisia, toiveiden murtumisia, niiden suureksi iloksi, jotka ovat "paljastaneet kaikki" tyhjän takia ja pelkästä vaistosta. Surullinen seikka.

Muutammat ihmiset ovat ilkeitä pelkästään puhumistarpeensa takia. Heidän keskustelunsa, haastelunsa hienossa vierashuoneessa, heidän lörpöttelynsä etuhuoneessa ovat kuin tulipesiä, jotka kuluttavat puunsa nopeasti; ne tarvitsevat paljon polttoainetta ja polttoaineena on tässä lähimäinen.

Fantinea pidettiin siis silmällä.

Moni kadehtikin hänen kullankellertävää tukkaansa ja hänen valkoisia hampaitaan.

Huomattiin, että hän työhuoneessa toisten keskellä usein kääntyi pois päin kyyneleen kuivatukseen. Se tapahtui niinä hetkinä, jolloin hän muisteli lastansa; ehkäpä myöskin miestä, jota hän oli rakastanut.

Tuskallinen yritys katkaista menneisyyden sydäntäkietovia kahleita.

Saatiin selville, että hän kirjotti ainakin kaksi kertaa kuussa, aina samalla osotteella, ja että hän suoritti kirjeen postikulut. Vihdoin päästiin osotteenkin perille: *Herra, herra Thénardier, ravintoloitsija, Montfermeil*. Nyt pantiin kapakassa puhetuulelle tuo julkinen kirjuri, vanha ukonkähny, joka ei voinut täyttää mahaansa punaviinillä tyhjentämättä salaisuuspussiansa. Lyhyesti: saatiin tietää, että Fantinella oli lapsi. "Johan minä sitä sanoin, että mikä lie tytönletukka". Löytyipä sellainenkin juoru-akka, joka teki vasite matkan Montfermeiliin, haastatteli Thénardiereja ja kehuskeli palattuaan: "Jos kolmekymmentäviisi frangia menikin, niin sainpa sitten asiastakin selvän. Näin kun näinkin lapsen!"

Juoru-akka, joka tämän työn suoritti, oli muuan syöjätär, rouva Victurnien, kaikkien ihmisten siveyden ylihoitaja ja ovenvahti. Rouva Victurnien oli viidenkymmenenkuuden vanha, ja hänen naamallaan loistivat suloisessa sovussa rumuus ja vanhuus. Mäkättävä ääni, sydän syttä ja sappea. Tämä akka oli kerran ollut nuori, hämmästyttävää kylläkin. Nuoruudessaan, keskellä 1793:n melskeitä, oli hän mennyt naimisiin erään luostarista livistäneen munkin kanssa, joka kantoi punaista päähinettä ja joka oli joutunut bernhardilaisveljien keskuudesta jakobiinein seuraan. Rouva oli kuiva, karkea, kielevä, kiukkuileva, yrmykäs, melkein pä myrkykäs. Hän muisteli yhä munkki-vainajaansa, joka oli häntä aika lailla kesyttänyt ja kouluuttanut. Hän oli kuin viholainen, jossa näkyivät vielä munkkikaavun hiipaisut. Kun entinen hallitsijasuku jälleen nousi valtaistuimelle, oli hän ruvennut näyttelemään uskovaisen

osaa, ja niin suurella menestyksellä, että papit olivat antaneet hänelle koko munkki-jutun anteeksi. Hän omisti pienen maatilaa ja sen lahjotti hän suurella melulla ja pauhulla eräälle uskonnolliselle yhdistykselle. Arrasin piispantalossa otettiin hänet avosylin vastaan. Tämä rouva Victurnien matkusti siis Montfermeiliin ja palasi kehuin: "Näin kun näinkin lapsen".

Mutta kaikki tämä vaati aikansa. Fantine oli ollut jo yli vuoden ajan tehtaassa, kun eräänä aamuna työhuoneen johtajatar antoi hänelle herra pormestarin puolesta viisikymmentä frangia, samalla ilmoittaen, että hänet oli erotettu työstä ja kehottaen häntä herra pormestarin puolesta poistumaan paikkakunnalta.

Tämä tapahtui juuri samana kuukautena, jolloin Thénardierit, pyydettyään kahtatoista frangia kuuden sijasta, olivat vaatineet viittätoista frangia kahdentoista sijasta.

Fantine seisoikin salaman tapaan. Hän ei voinut lähteä paikkakunnalta, koska hänen vuokransa ja huonekalunsa vielä olivat maksamatta. Viisikymmentä frangia ei riittäisi hänen velkoihinsa. Hän sopersi muutamia anelevia sanoja. Johtajatar antoi hänen ymmärtää, että hänen oli heti poistuminen työhuoneesta. Fantine olikin huononpuoleinen työntekijä. Häpeän enemmän kuin epätoivon murtamana läksi hän työhuoneesta ja päätyi kamariinsa. Hänen hairahduksensa tiesivät siis kaikki!

Hän ei tuntenut enää jaksavansa kohottaa pikkusormeaankaan puolustukseksi. Häntä neuvottiin menemään herra pormestarin puheille; hän ei uskaltanut. Herra pormestari antoi hänelle viisikymmentä frangia, koska hänellä oli hyvä sydän, ja ajoi hänet tiehensä, koska hän noudatti oikeutta. Fantine alistui tähän tuomioon.